Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 122 (11019) | 1979 чылдың май 26, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

ШАЛЫПЧЫ ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

Чурттуң чер ажылдакчылары эрткен неделяда часкы тарылгага мурнунда коступ көрбээн темпилерин чедип алган: олар чазын тарыыр культураларны 35,8 миллион гектар черге тарааннар. ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнатканы-биле алырга, ол культураларны планның 68 хуузу болур 106,7 миллион гектар черде тараан.

Кукуруза-биле катай тараа болгаш тараа-бобы культураларының тарылгазының планын Азербайджанның, Молдавияның болгаш Арменияның ажыл-агыйлары күүседипкен. Ол культураларны тарыыры Украинада дооступ турар. Казахстанның соңгу областарының, Сибирьның, Ыраккы Чөөн чүктүң, Россияның кара хөрзүннүг эвес зоназының областарының механизаторлары күжениишкиниң ажылдап турар. Техниканы ийи ээлчегге бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар талазы-биле мурнуу чүктүң ажыл-агыйларының дуржулгазын ында калбаа-биле ажыглап, агаар-бойдустуң ужурундан чидирген үеин чедип алырын оралдажып турар.

Чигир свеклазын, хөвеңни, тарымал тоорукту тарыырын колхозтар болгаш совхозтар доозар четкен. Мурнуу чүктүң ажыл-агыйларының механизаторлары тарылга шөлдерин чемишчидилге-биле хандырарын эгелей берген. Соя, хендир-тарылгазы уламчылавышаан.

(СЭТА-ның корр.).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ҮРГҮЛЧҮЛЭЭН

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Чехословак Социалистиг Республиканың чазааның Даргазы Л. Штроугалдың аразынга чугаалажыышкыннар май 24-те Прагага уламчылаан.

Ийи чурттуң чазактарының баштыңнары келир беш чылда улус ажыл-агыйның планнарын айлаштыр башкарары-биле, ол ышкаш ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң бүдүрүлгезиниң специализастаарын болгаш кооперастаарын хөгжүдериниң перспективазы-биле кады ажылдажылганың үр хуусаалыг улуг программаларын улам ыңай ажылдап кылыры-биле холбаалыг айтырыгларже онза кичээнгейни салган.

Совет-чехословак политиктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылганың доктаамал ханылаашкыны, Варшава керээзиниң организациязының болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга киржилге ийи чуртка коммунистиг болгаш экономиктиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге ажыктыг идигни берип турарын олар сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Чугаалажыышкыннар найыралдыг, ажыл-херекчи байдалга эрткен.

ДЕЛЕГЕЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА). Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң, амгы үениң капитализминиң реакциялыг бүдүжүн болгаш неоколониализминиң политиказын сойгалап илередириниң чугула айтырыгларын, ол ышкаш ол угланыышкыннарга шиңчилел ажылының сорулгаларын «Амгы үе-чадада марксизм – ленинизмниң ролюнуң улам өскени болгаш идеологтуг демиселдиң айтырыглары» деп делегейниң эртем конференциязының киржикчилери чугаалашкан. В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң черинге ол болуп эрткен.

Социализм дээш демиселжип турар бүгү күштерниң политиктиг угланыышкынын ажылдап кылырынга кара чаңгыс иделгелдиг үндезин болур марксизм-ленинизмниң ролюн пленарлыг хуралдарга академиктер М. Б. Митинниң, Д. М. Гвишианиниң база Совет Эвилелинден болгаш аңы-дүнма социалистиг күрүнелерден өске-даа эртемденнерниң илеткелдеринге, ол ышкаш секциялар хуралдарынга онзалап демдеглээн. Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптерин делегей харылзааларының практиказынга боттандырар дээш социалистиг чурттарның, коммунистиг партияларның чайгылыш чок демисели дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказының чедиишкинниг болурунга, улустар аразынга кады ажылдажылганы калбартырынга идиг берген деп, конференцияның киржикчилери демдеглээн. Ынчангмыже дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга удурланып турарларның социализм чурттарынга удур, коммунистерниң, бүгү демшилгелиг күштерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин баксырадырынче угланган хоралакчы үүлгедиглериниң эң чаа методтарын сойгалап илередир талазы-биле ниитилел шинчээчилери марксистерниң теоретиктиг ханы ажылы амгы үениң байдалдарында эргежок чугула деп көрген.

Империализмге болгаш оон өмээржикчилеринге удур чидигленген идеологтуг демиселдиң байдалдарында пролетарлыг интернационализмниң айтырыгларын ажылдап кылыры, чурт бүрүзүнде тодаргай байдалдарны барымдаалаары дүүштүр амгы үениң хөгжүлдезиниң ниити дүрүм ёзугаар чүүлдерин ханы билири, оппортунизмниң болгаш ревизионизмниң кандыг-даа хевирлеринге удур чайгылыш чок демисел онза чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдарын конференцияның киржикчилери онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга!

ТАРЫЛГАНЫ УЗАМДЫКТЫРБАС

Чер ажылдарының допчулалы

Республиканың тараажылары часкы чер ажылдарының темпизин дүргедедип, бедик агротехниктиг деңнелге чорудар сорулганы салган кызымаккай ажылдап турарлар. Чазын чажар культураларны ниитизи-биле 175 муң гектарда чаштырган, ол дээрге планның 49,7 хуузу-дур. Оон иштинде тараа культураларын 155 муң гектар черде чаштырган. Эрзин болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйлары тараа үрезиннерин чажарын дооскан, а Тес-Хем болгаш Бии-Хем районнарның тараажылары бо ажылды доозар четкен.

Республиканың совхозтарында картофель олуртур база ногаа тарыыр ажылдар эгелеп турар. Амга чедир картофельди 575, ногааларны 72 гектарда тараан, азы ол дараалашкаа-биле планның 28,6 болгаш 9,7 хуузу.

Орай дүшкен частың соок агаары чер ажылдарын шалыпкын чорударынга шаптыктап турган. Чамдык районнарның хову шөлдеринде хөрзүнде шык шуут синмээн, кургаг. Ындыг черлерге үрезин чаштыпарга-даа дүжүт алдынмазын мурнуку чылдарның практиказындан билгеш, тарылганы суггаттыг черлерге чорударынче кол кичээнгейни салып турар.

Амгы хүннерде хөй-хөй ажыл-агыйларның механизаторлары техниканы эң бүдүрүкчүлүг ажыглап, хөрзүннү тарылгага шынарлыг белеткээр дээш эрес-шудургу ажылдап турарлар. Май 23-түң медээзи-биле алырга, республикада шупту 108 муң гектар ангысты андарган, азы ол планның 79,1 хуузу. Таңды, Кызыл болгаш Эрзин районнарның совхозтарында ангыс андарылгазы доозулган. А Улуг-Хем, Каа-Хем база Тожу районнарда бо ажыл доостур чоокшулаан, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Өвүр районнарда чер андарылгазын оожум темпилиг чорудуп турар.

Амгы үеде хөй районнарның болгаш совхозтарның тарылга шөлдериниң хөрзүнүнде ел-шыктың кончуг чегей болуп турарын барымдаалааш, кол кичээнгейни суггаттыг шөлдерже, суггатты бедик темпилиг чорударынче салыр ужурлуг бис. Ындыг турбуже, амдыгаа чедир чүгле 28,9 муң гектар тарылга шөлүн суггарган, азы планның 62,1 хуузу. Ол эрткен чылдың бо үезиндеги көргүзүгден дыка куду.

Кижи бодаарга, ел-шык, суг чедишпес мындыг берге үеде ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери эрткен чылдарның берге уржуктарын өөренип көрүп тургаш, суггарылга бугаларын дамчыштыр аккан бар-ла сугну камныг, чоп ажыглаар дээш туржур ужурлуг. Ынчалзажок Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның совхозтарында үнелиг суг четче ажыглаттынмайн, өскээр агып чыдар таварылгалар хөй.

Оон-биле чергелештир чаашкынналдырып суггарар техниканы чер-черде ажыглап турары кончуг куду деңнелде. Амгы үеде республикада бар 239 машинаның чүгле 62-зи ажылдап турар. Ийи ээлчегде болгаш дүне ажылдап турар машиналарның саны мырыңай эвээш.

Дүжүттүң элбекшилдиг болурунга чижек-хемчээл ёзугаар өй-шаанда төккен чемишчидилгелерниң салдары улуг. Бо ажылды чамдык черлерде багай эвес организастаан. Амгага чедир республикада ниитизи-биле 89 муң тонна органиктиг чемишчидилгени хову-шөлдерде төккен. Хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн экижидер ажылда бо хүннерде 25 отряд хаара туттунган.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Каа-Хем районнарда бо талазы-биле байдал өскелериниңден дээре. Улуг-Хем база Таңды районнарның ажыл-агыйлары үстүнде черлерниңден дыка хожудап турар. Бии-Хем районнуң совхозтары шөлдерге өдек төгериниң планын чүгле 1,1 хуу күүсеткен. Оон-биле чергелештир тарылга шөлдериниң үнүш-дүжүткүрүн экижидеринге ажыл-агыйларга дузалаар хүлээлгелиг, Сельхозтехниканың күркомитединиң тускай салбырының кошкак ажылдап турары манаа айтыры чугула.

Хову-шөлдерге минералдыг чемишчидилгелерни төгер ажыл эрткен чылдаазындан чүгээр чоруп турар. Ынчалзажок ону үрезин чаштырылгазы-биле чергелештир чорударынче кичээнгей ам-даа кошкак.

Тарылганың бо шиитпирлиг үезинде үрезин эки белеткеттинген хөрзүнге чаштынган турарын чедип алыр дээш, часкы хову ажылдарын узамдыктырбайн, кыска хуусаада, бедик шынарлыг чорудар дээш бүгү-ле күштү, арга-курлавырларывысты салыр ужурлуг бис. Бо ажылдарның эки азы четпес кылдынганы күскү дүжүттүң салым-хуузун шиитпирлээр апаар.

Допчулалды республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң специалистери кылган.

ЧУГУЛА ДОКУМЕНТИНИ ТАНЫШКАН...

● **ТООРА-ХЕМ.** «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын коммунистерге, бүгү ажылчы чоннарга таныштырар база ону амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдарны партияның Тожу райкому болгаш партия эге организациялары чорудуп турар.

Ол чугула документини районда политчырыдыышкынның четкизинде өөренип, коммунистерниң, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугаалажып, чон ортузунга кижизидилге ажылдарын улам экижидериниң, ол ажылда четпестерни чайладырының хемчеглерин тодарадып турар. Ону танышкан хуралдар «Май 1», «Тоора-Хем» совхозтарга ыяш ажыл-агый, аңныыр-тывыш ажыл-агый черлеринге, амыдырал-хандырылга комбинадынга болгаш өске-даа коллективтерге бедик кедурлуушкуннуг болуп эрткилээн.

• • •

● **ХОВУ-АКСЫ.** Чоокта чаа «Тыва кобальт» комбинадының партия комитеди партия эге организациялар секретарьларының, оларның оралакчыларының, партбюро кежигүннериниң болгаш партбөлүктер организакчыларының семинар-өөредилгезин организастап эрттирген. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле практиктиг сорулгаларны семинарның киржикчилери чугаалашкан.

«Амгы үе-чадада идеологтуг ажылдың кол угланыышкыннары болгаш ажылчы чоннарның идейлиг кижизидилгезиниң талазы-биле сорулгалар», «Бүдүрүлгеге коммунистерниң авангардчы ролю база хөй-ниити амыдыралынга оларның идепкейин бедидери» деп темаларга илеткелдерни олар дыңнаан.

Автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязында партия эге организациязының агитаторлар, политинформаторлар болгаш лекторлар-биле ажылының дуржулгазын семинарның киржикчилери танышкан.

• • • •

● **ТЭЭЛИ.** Бай-Тайга районнуң партия активиниң школазының түңнел кичээли болуп эрткен. Ону «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын амыдыралга боттандырарының практиктиг айтырыглары-биле холбаштырып эрттирген. Амгы үе-чадада партияның идеологтуг ажылының дугайында лекцияны школаның дыңнакчыларынга кылган.

Түңнел кичээл беседа, айтырыг, харыы чуруму-биле болуп эрткен. Өөредилге чылының түңнелиниң база келир чаа өөредилге чылынга белеткелдерни баш бурунгаар чорударының дугайында айтырыгга СЭКП райкомунуң ийиги секретары М. Х. Сарыглар тодаргай доктаагаан.

ТЫВАНЫҢ КООПЕРАТОРЛАРЫНЫҢ VIII СЪЕЗДИЗИ

Тыва АССР-ниң хереглекчилер кооперациязының төлээлекчилериниң VIII съездизи дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен.

Съездини Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы **Ю. С. Катков** ажыткан. Съездиниң хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш Л. И. Брежневти баштадыр делегаттар бир үн-биле соңгаан.

Тываның хереглекчилер кооперациязының төлээлекчилериниң VIII съездизи Тыва респотребсоюзтуң баштаар черинин 1974—1978 чылдарда кылып чоруткан ажылының отчёдунуң болгаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң хереглекчилер кооперациязының сорулгаларының дугайында Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы **Ю. С. Катковтуң**, Тыва респотребсоюзтуң ревизия комиссиязының отчёдунуң дугайында ук комиссияның даргазы **В. Г. Кайгородовтуң** илеткелдерин дыңнааш, чугаалажып көрген.

Үстүнде айтырыглар талазы-биле Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар черинин даргазы делегат **Б. Д. Салчак**, Өвүр райпозунуң автомагазининиң чолаачы-садыгжызы делегат **Д. Ш. Ооржак**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары делегат **В. А. Чигарских**, Бай-Тайга райпозунуң белеткел конторазының склад эргелекчизи делегат **С. Ш. Артына**, Улуг-Хем райпозунуң баштаар черинин даргазы делегат **Х. Д. Монгуш**, Тес-Хем райпозунуң Ак-Эрикте магазининиң садыгжызы делегат **Б. Д. Лаңаа**, «Тере-Хөл» совхозтуң директору делегат **Ч. В. Доржу**, «ҮТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперацияның баштаар черинин даргазы делегат **Г. П. Попов**, Кызыл райпозунуң баштаар черинин даргазы делегат **А. И. Белянина**, Бии-Хем райпозунуң Туранда № 3 магазининиң садыгжызы делегат **А. И. Заграй**, Тожу райпозунуң баштаар черинин даргазы делегат **В. Л. Чернова**, Чөөн-Хемчик райпозунуң баштаар черинин даргазы делегат **Д. Н. Сат** олар санал берген.

Съездиниң ажылынга Хакас облпотребсоюзтуң төлээлекчилери киришкен болгаш оларның удуртукчузу Хакас облпотребсоюзтуң баштаар черинин даргазының оралакчызы **Г. Д. Каков** байыр чедирип чүве чугаалаан. Ол ышкаш Роспотребсоюзтуң Главка начальниги **В. Я. Троянов** съездиге олурушкаш, чүве чугаалаан.

Съездиге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** делгереңгей чүве чугаалаан.

Ол ышкаш съезд мандат комиссиязының даргазы **С. С. Юмбуунуң** илеткелин дыңнааш, чүүлдүг деп бадылаан.

Дараазында съезд хүн чурумунуң өске айтырыгларын чугаалажырынче киргеш, Тыва респотребсоюзтуң 1979 чылдың январь 1-де балансызын болгаш 1978 чылдың орулгазының хуваалдазын бадылаан, Тыва респотребсоюзтуң чөвүлелиниң кежигүннерин болгаш кежигүнге кандидаттарын, Тыва респотребсоюзтуң ревизия комиссиязын, РСФСР-ниң хереглекчилер кооперациязының төлээлекчилериниң VII съездизинге база ССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязының төлээлекчилериниң X съездизинге делегаттарны соңгаан.

Тыва АССР-ниң хереглекчилер кооперациязының төлээлекчилериниң VIII съездизи бирги айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Съезд оон-биле бодунуң ажылын доосканн.

Съездиниң ажылының дугайында отчётту дараазында солунга парлаар.

• • •

Ол-ла хүн Тыва респотребсоюзтуң чөвүлелиниң болгаш ревизия комиссиязының бирги хуралдары болган. Тыва респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазынга Ю. С. Катковту чөвүлел катап соңгаан. Тыва респотребсоюзтуң ревизия комиссиязының даргазынга В. Г. Кайгородовту комиссияның хуралы база катап соңгаан.

КУР ЧЕРНИҢ ТУДУГЛАРЫ

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң төвү Кур-Чер суур чаагайжып, өзүп турар. Мында ийи аал ишти чурттаар чаа бажыңнар көвүдээн болгаш уруглар сады, школа, клуб, эмнелге дээш оон-даа өске албан организация черлериниң бажыңнары чаа туттунган. Суурнуң чаагайжыдылгазы экижээн, чурттакчыларның амыдырал-чуртталгазы улам сайзыраан.

Мындыг оран-суурну тудуп, сайзырадырынга киржип, боттарының билиг-мергежилин, күжүн ол чаагай ишке харам чок берип чоруур тудугжуларывыска чоргаарланыр бис.

«Тиилелге» совхозтуң тудугжулары амгы үеде кадарчыларга чаа чурттаар бажыңнарын тудуп бээри-биле кыштагларда бо чылдың апрельден эгелеп ажылдай бергеннер. Совхозтуң мурнакчы малчыннары Павел биле Татьяна Эрес-оолдарның кыштаанда ийи аал ишти чурттаар чаа бажыңның болгаш чунар-бажыңның тудуу доостур чоокшулаан. Мында 8 кижилиг бригада ажылдап турар. Оларның бригадири — хоочун тудугжу Б. Күжүгет. Дуржулгалыг, мурнакчы тудугжу Б. Күжүгеттиң Кур-Чер суурда холу дегбээн тудуу тывылбас. Ол хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг.

Ш. САРЫГЛАР.

СӨӨЛГҮ КОҢГА

Майда бистиң улуг Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү хоорай, суурларында ортумак школаны доозуп турар оңгу классчыларга сөөлгү коңга эңне хайныышкынныг хөй бодалдарны сагышка киирер. Оларның-биле кады сески классчылар база чыскаалып, экзаменнерни тударынга белениң илеткээрлер. Бистиң республиканың школаларында ниитизи-биле 59615 өөреникчи өөренип турар. Оларның 5.560-ны сески, а 1360-ны оңгу класстың доозуп, аттестаттарны холга алгылаар.

Дүүн Кызылга дыка чылыг, аяс хүн болган. Найысылалдың № 2 школазының девискээринде — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың хоочуннары, эртемденнер, инженерлер, эмчилер, башкылар, культура, уран чүүл ажылдакчылары, ол школада өөренип турар болгаш школаны доозар деп турар оолдар, кыстарның ада-иелери, ха-дуңмалары, төрелдери, эштери дээш кымнарны чок дээр!

Өөрүшкүлүг аас-кежиктиг чыылганнарны чодурааның чаагай чыды салгын-хат дамчыштыр таварып эртип турда, ук школаның башкызы Галина Егоровна Пак байырлыг шугум чыскаалын эң-не эргим сөстер-биле ажыдып, доозукчуларга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип, улуг чедиишкиннерни күзээн. Шак-ла ындыг күзээшкиннерни илередип, школа директору Зоя Сундуевна Куулар чүве чугаалаан. Ада-иелер мурнундан Марат Агбанович Ашак-оол доозукчуларга база сески классчыларга изиг байыр чедирип, экзаменнерни чүгле 4—5-ке дужаарын күзээн.

Ынак төрээн школазының башкыларынга ортумак школаны доозарынга чедир өөреткени дээш, энергия, эртем-билиин харамнанмааны дээш Марина Допчун-оол, Валентина Доржу олар йөрээл сөстерин чугаалап, өөрүшкүзүн илереткеннер.

Сөөлгү коңганы школаның 1 «А» клазының эки өөреникчизи Саида Артына каккан. № 2 школаның 84 сески классчылары, 43 оңгу классчылары сөөлгү коңганы кагарга, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Байырлалдыг шугум чыскаалының соонда доозукчулар Б. Кенештиң «Доозукчуга» деп ырызын автор-биле кады ырлажып, бирги классчыларны парталарынга өөрениры-биле барып олуртканнар. Холдарында чечектер туткан бирги классчылар улуг угбаларынга, акыларынга парталарга олуртканы дээш өөрүп четтиргенин илеретпишаан, оларның төлептиг салгакчылары болурун аазааннар.

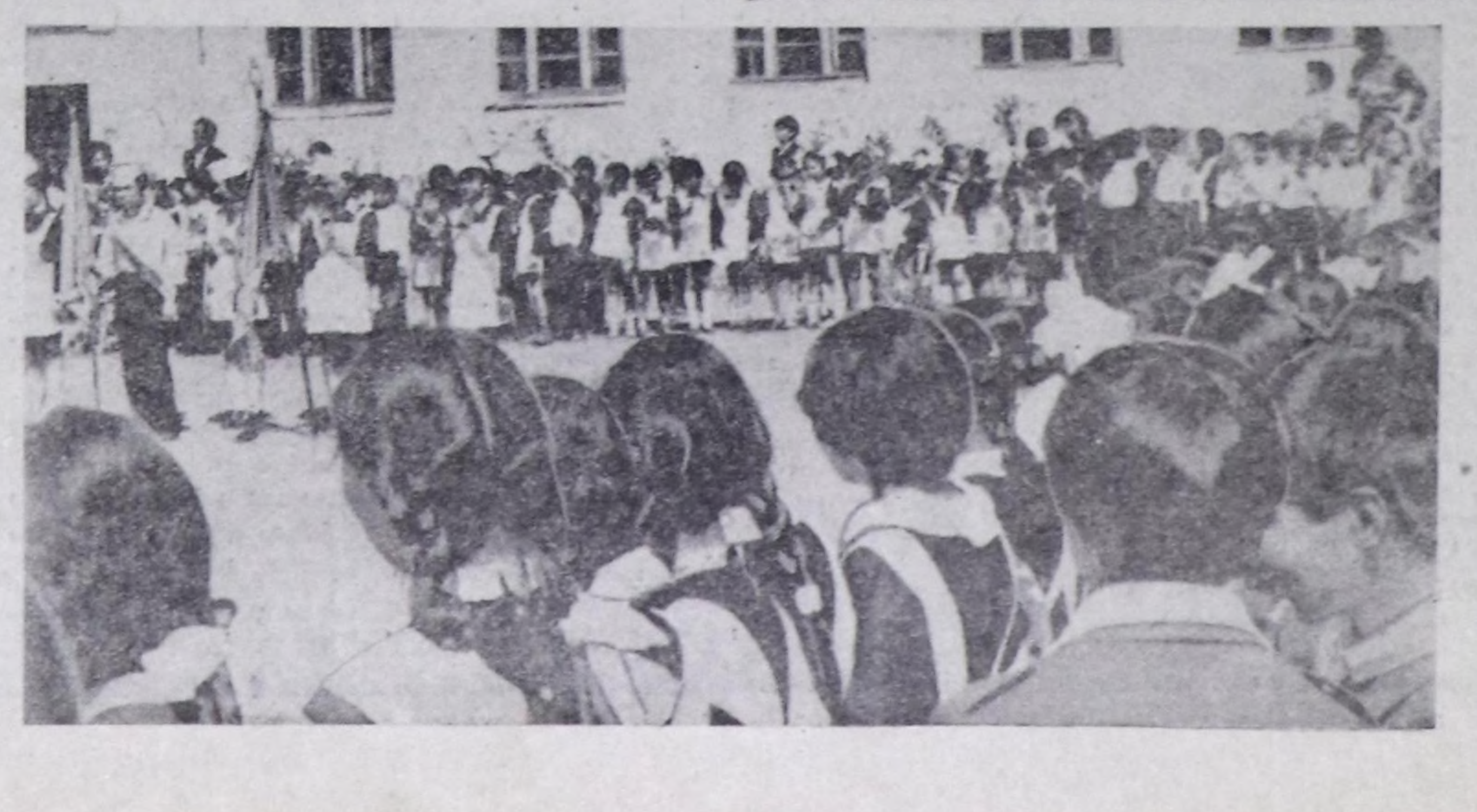

ЧУРУКТАРДА: оңгу класстың өөреникчизи, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Ондар-оол Орлан сөөлгү коңганы каккан бирги классчы Саида Артынаны көдүрүп алган чорууру; доозукчу оңгу классчыларның байырлалдыг шугум чыскаалы.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

ЧАРЫГДАЛЫ ЭВЭЭШ, АЖЫЫ УЛУГ

Сарлыкты өстүрер чорук ажыл-агыйга улуг орулганы бээр. Ол малдың ажыктыын билбес кижи чок боор. Ону азырап өстүреринге хөй чарыгдал үнмес, коллуунда-ла кадарчыларның шалыңын төлээр. Сарлыкка эки шынарлыг элбек чем, чылыг кажаа-хораа негеттинмес болгай. Өске малдар-биле чаржалашпас, кадыр-берт даглардан оъттаар.

Ындыг турбуже, бо ажыктыг малды өстүреринге кичээнгей салдынмайн келген. Совхоз бүрүзүнде зоотехниктер четчир санныг бар-даа болза, сарлыктың уксаазын экижидер, баш санын көвүдедир, продуктулуун бедидер талазы-биле ажылды чорутпайн турган. Ону бистиң Барыын-Хемчик районнуң чижээнден тодаргай көрүп болур. Сарлыктың баш саны 60 чылдарда турган хевээр, шоолуг немелде өзүлде чок болган. 1955—60 чылдарда төрүүр сарлык бүрүзүнден бызааны ап турган болза, сөөлгү чылдарда 100 сарлыкка онааштыр бызаа алыры дыка кудулаан. Шаанда хайнак сарлыктар хөй турган болза, ам олар ховартаан, харын-даа уксаа экижидер хемчегни албайн турар ужурунда, сөөлгү чылдарда сарлыктың төлүнүң шынары баксырап турар апарган.

Бо бүгүнү барымдаалап көргеш, Барыын-Хемчик районнуң чүгле кодээ ажыл-агый эвес, харын партия, совет органнары ажыктыг мал—сарлыкты өстүрүп, ооң уксаазын экижидеринче, продуктулуун бедидеринче угланыышкынны кылган.

Бүгү районнуң ажыл-агыйларында сарлык кадарчыларының ниити хуралын чыылдыргаш, сарлык ажылының байдалын тодаргай чугаалашкан. Аңаа илеткелди райкүүском даргазы С. Амырбит кылган. Мал ажылының ол ажыктыг адырын шапкын хөгжүдериниң талазы-биле ап чорутса чогуур эргежок чугула хемчеглерни аңаа ажылдап кылган. Сарлык ажылын хөгжүдеринге ол чугула базым болур дээри чигзиниг чок. Моон-биле холбаштыр ап чорудары негелделиг хемчеглерни база чамдык бодалдарны чугаалаар күзелдиг мен.

Бир-тээ сарлыкты өстүрер сорулганы салган чүве толээде, ооң уксаалыг шынарын экижидери бирги черниң айтырыы болур ужурлуг. 1960 чылга чедир бистиң районнуң ажыл-агыйларынга хайнак сарлыктар эвээш эвес тургулаан болгай. Чижээ, «Хемчик» совхозка 40 ажыг, «Шекпээрге»—50 хире эки хайнактар алдынган турду. Аңаа сарлыктарны симменталь уксааның бүдүрүкчү бугалары-биле эдериштирерге, ооң салгалы дыка улуг, шыырак болур. Кадыр-берт даг-дашка оъттаар, өдек-кыштаг, белен чем хереглевес, соок тоовас сарлыктың эки шынарлары ол хайнактарга хевээр артар, а ооң-биле кады оларның дириг деңзизи аңаа сарлыктан оранчок аар, сүдү хөй болур. Хайнактарның дириг деңзизи ортумаа-биле 350—400 килограмм чедип тургулаан. Ындыг сарлык хайнактарын өстүрүп алгаш садар болза, магалыг-дыр. Чүге дээрге, оларны азырап ажаарынга хөй чарыгдал үнмес болгай. Мону барымдаалааш, сарлыктыг ажыл-агыйлар ол малды симменталь уксаалыг бугалар-биле хайнакташтырар ажылды чорудуп эгелээр херек. Ол ажылды чорудар хүлээлгелиг селекционер-зоотехниктер-даа совхозтарда бар-дыр. Ону кылыры мырыңай хүннүң негелделиг айтырыы апарган.

Моон мурнунда чылдарда районнуң ажыл-агыйлары эвээш эвес сарлыкты эът планын күүседири-биле күрүнеге садып турган болгай. Ынчалзажок мында четпес чүве чүл дээрге, садар сарлыктарны тускайлап үспейн, семиртип одарлатпайн, азыралга тургуспайн, кажан херек апаарга, кодандан үзе сүргеш-ле дужаап турганы болур. Ооң ужурундан сарлыктың дужаалда деңзизи куду—160—220 килограмм болур-дур. Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде сарлыктыг совхозтар хөй эътти-даа, элбек арыг орулганы-даа чедип албайн келген. Ам садар сарлыкты чазын-на ангылап үскеш, эки оъттуг черлерге чайлагладып семиртир, а дужаалдага чедир ийи ай бурунгаар семиртилгеге тургузуп, холуксаалыг чемнер, сула, чаа көк сиген-биле немей чемгерер херек. Ындыг арга-биле сарлыктың дужаалда деңзизин 350 килограммдан ажырып болур. Келир үеде аар деңзилиг хайнак сарлыктарны садарын чедип алыр сорулганы салыр.

Сарлыктың дүгүн кыргып алгаш, ажыглап, садып турар болгай. Ол эки-дир харын. Ынчалзажок база бир улуг четпес чүве — сарлыктың сүдүн бүрүнү-биле саап алырын организаставайн турары. Районнуң совхозтарында сарлыкты эвээшти саап турар. Ол дөмей-ле чогуур негелдеге четпейн турар. Сарлык бүрүзүн инек ышкаш саар херек. Ылаңгыя моон соңгаар сарлыкты симменталь уксаа-биле хайнакташтырып тургаш, чогуур бедик продуктулуг салгалды чедип алыр болза, ынчан саар сарлык фермаларын организастаар дугайында айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Ол айтырыгны амдан эгелеп шиитпирлээри чугула. Сарлыктың сүдү инек сүдүнден үскүр болгай. Элбек сүттү саггаш, ооң саржаг кылыр болза, ажыл-агыйлар улуг орулганы ап болур аргалыг.

Сарлык ажылын хөгжүдери ол малдың янзы-бүрү аарыгларынга удур демиселди күштелдирерин, эргежок чугула профилактика хемчеглерин баш удур ап чорударын негеп турар. Амгы үеде районнуң совхозтарында сарлыктың караа агарар телязиоз дээр аарыы нептеренгей. Ол ышкаш шаашкак чуургалындан орулаары, кеш аарыы база-ла таваржып турар. Бо аарыгларга удур тарыышкын болгаш чуулда кылыры эргежок чугула. Ындыг турбуже, сарлыкты кажаалап, тудуп, баглап алгаш, тарыышкын кылыптар тускай белеткээн пункт чаңгыс-даа ажыл-агыйда чок. Ол ышкаш сарлыкты чуурунга таарыштырган черлер база кылдынмаан. Бо бүгүнүң түңнелинде, аарыглардан эвээш эвес санныг сарлыктар өлүп, хорап турар. Сарлыкты өстүрер дугайында айтырыг негелде ёзугаар тургустунган болганда, аарыглар-биле демиселдиң хемчеглерин-даа доп-дораан алыр херек. Сарлык дошкун мал болгай. Ону инек дег белен тудуп ап хоржок. Ындыг болганда, эмнээшкин-профилактиканың тускай пунктуларын таарымчалыг черлерге тудуп тургузары эргежок чугула.

Н. ГОНДИН.

Барыын-Хемчик районнуң мал аарыглары-биле демисел чорудар станциязының кол мал эмчизи.

АРГАЛАРНЫ ДИЛЕП...

Онгу беш чылдың дөртку чылының эгезинден бээр республиканың автотранспорт эргелелиниң ниити автобүдүрүлгезинде электри энергиязын, оттулар чүүлдү болгаш сугну камныг ажыглап, чарыгдаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Ол билдингир. Чүге дээрге, одалга-энергетика курлавырларының камнаарының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алгандан бээр бо талазы-биле ажыл үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйларында калбарган. Ол ышкаш одалга-энергетика камналгазының талазы-биле конкурсту чарлаан.

Республиканың Министрлер Чөвүлели чоокта чаа одалга-энергетика курлавырларын камнаар талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген доктаалды хүлээп алган. 1979 чылдың бирги кварталында ол чарышка «Тыва кобальт» комбинат бирги, а ийигизин— «Каа-Хем» хөмүрдаш разрези алганын ында айтып турар.

Одалга-энергетика курлавырларын камнаар дээш чарышка идепкейлиг киржип турарларга үстүнде айыттынган ийиги АТБ база хамааржып турар. Ында партия болгаш профэвилел организацияларының каттышкан хуралынга бо чылдың эгезинде камналга талазы-биле тодаргай планны ажылдап кылгаш, хүлээп алган. Улусчу контрольдуң бөлүү бо айтырыгже улам ханылап, хыналдаларны каш-даа удаа кылган.

Электри болгаш чылыг энергиязын, кывар-чаар материалдарны камнаарының дугайында плакаттарны, стендилерни көскү черлерге азып, аас-биле тайылбыр ажылдарын чорударынче улуг кичээнгей салып турар. Ооң түңнелинде чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алганының чамдык саннарын көргүзерге мындыг: эрткен чылын бүгү коллективке электри энергиязын 280 муң киловатт-шакты ажыглаар турган болза, херек кырында оон эвээш, 260 муң болган; 1600 тонна хөмүрдашты одалгага ажыглаар тургаш, ону 1433 тоннаны чарыгдаан. Ол бүгүнү акшаже шилчидер болза, ниитизи-биле чүс-чүс рубль-дир.

Ийиги АТБ-ның дуржулгазындан алгаш көөрге, оон-даа хөй курлавырларны тып ап болур аргалар бар. Чоокта чаа коллективтиң кол энергетиги Иван Александрович Макаровтуң удуртулгазы-биле хыналда кылган. Ажыл шагы эгелей бергенде, гаражтан 20 ажыг автомобиль рейсче чорупкан. Оларның чолаачыларындан гаражтың эжиин хаарган, электри лампочкаларын өжүрген чаңгыс-даа кижи чок болган. Чайгы үеде дыка эрте чырый бээр, сайгылгаан чырыы эвээш ажыглаттынары билдингир болгай. Соок кышкы үеде безин чамдык чолаачылар гараж эжиин хаарын уттуптар чүүлдер турган. А ол үеде чеже калорий чылыг чарыгдаттынарыл? Санаар болза, дыка хөй. А. Я. Губаревтиң начальниктээн автоколоннаның машиналары турар чериниң сайгылгааны хүнзедир хып келгени хыналдадан илерээн. Бичии-ле харыысалга чок чоруктан чеже электри болгаш одалга энергиязы халас чарыгдаттынары ол чижектерден көстүп турар.

Ажыл-агыйжы, эки ээ болур чорук күрүнеге кайы хире ажык-дузалыг болурун олла АТБ-ден көрүп болур. И. П. Волошин удурткан ийиги автоколоннаның чолаачылары гаражта лампочкаларны ынап-ла өжүрер, хаалгаларны ыяк дуглаар чаңчылдыг.

ЭНЕРГИЯНЫ КАМНААР

Коммунист И. П. Волошин бодунуң коллективинде одалга-энергия камналгазының дугайында үргүлчү чугаалап, кижилерни ону шыңгыы көөрүнге кижизиткениниң түңнели ол.

Бүдүрүлге чериниң септекчилери болгаш албан-хаакчылары-даа камналга дээш демиселде идепкейлиг киржип турарын демдеглээр херек. Токарьлар С. Меньшиков, А. Чебурашкина, капчакчылар Ю. Крикунов, В. Кравцов болгаш өскелер-даа электри энергиязын камнаар талазы-биле үлегерин көргүзүп, ону ёзулуг камныг ажыглап турарлар. Олар боттарының станокторын ажыл чокта, халас черле хөделдирбестер. Чаңгыс-даа минута дургузунда станокту халас ажылдатпас дээш чарыштыг ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде олар дыка хөй электри энергиязын камнаар аргалыг болган.

АТБ-ның техниктиг хандырылга станциязында (мастер И. П. Волошин) байдал багай боон турары хыналдадан илерээн. Ында чүс ажыг лампалар бар. Оларны дүштеки чем үезинде безин өжүрбес, халаска хып турар болган. Ол хамаан чок септелге кылыр оңгарларының лампалары безин кыпшылаан болган.

Бир эвес коллективтиң бүгү-ле цехтеринге, участоктарынга одалга-энергетиктиг курлавырларны камнаары дээш демиселди чогуур деңнелге тургускан болза, түңнел оон-даа эки болур ийик. Бо чылдың бирги кварталында план ёзугаар 6172 рубльдың хөмүр-дажын чарыгдаар тургаш, 5207 рубльдиң оттулар чүүлүн ажыглаан. Электри энергиязын 100 муң киловатт-шакты ажыглаар дээн болза, херек кырында 97.7 муң болган. Ол безин эки түңнелдер-дир. Моон алгаш көөрге, одалга-энергетиктиг курлавырларны оон-даа хөйнү камнап ап болур-дур.

Септелге-дузалал дериг-херекселдерин шын эптеп, тургузары болгаш камныг эдилээри камналгага улуг ужур-дузалыг. Ынчалза-даа бо талазы-биле четпестер ам-даа бар. Чаңгыс-ла чижек. Сөөлгү ийи чылда АТБ-де 320 киловатт-амперниң трансформаторун тургускаш, ажыглап келген. А чүгле чаңгыс ындыг трансформатор ол бүдүрүлге черинге ай санында 400 рубль чедир чарыгдалды болдуруп турар. Аңаа херек кырында чүгле 180—200 квт-амперниң трансформатору хереглеттинер болгай. Ол ышкаш чайгы үеде чылыг энергиязы чүгле бүдүрүлге ажылынга чедер кылдыр чарыгдаттынар турда, ону арттыр ажыглаар чорук бар. Суг—бүдүрүлге чорудулгазынга чугула чүүлдерниң бирээзи. Ону база-ла хөй черге, арттыр чарыгдаарының таварылгалары бар. Ай санында-ла АТБ суг дээш 40—50 рубль чарыгдап турар. Ону камныг ажыглаар болза, ооң чүгле чартыы хире хөлезин төлеп болур.

Одалга-энергетика курлавырларын камнаар дээш социалистиг чарышты улам күштелдирип, бо чугула айтырыгны кичээнгейлиг кошкатпазы хүннүң чугула айтырыы боор турар.

Ю. ЕГОШИН.

Магаданның садыг порту. Тудугларга болгаш бүдүрүлгелерге эң-не янзы-бүрү барааннар аңаа кээп турар. Портта терең суглуг, судно доктаар черлерни туткан. Аңаа хөй санныг аар чүък сөөрткен корабльдер кээп болур. Ында контейнерлиг күчүлүг комплексти ажыглалга киирген. Чүък дүжүрер болгаш чүдүрер бүгү-ле аар ажылдарны механизастаан.

Порттуң чүдүрүкчүлери бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Социалистиг чарышта Ленин, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденниң, Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи А. С. Амросовтуң бригадазы мурнай берген.

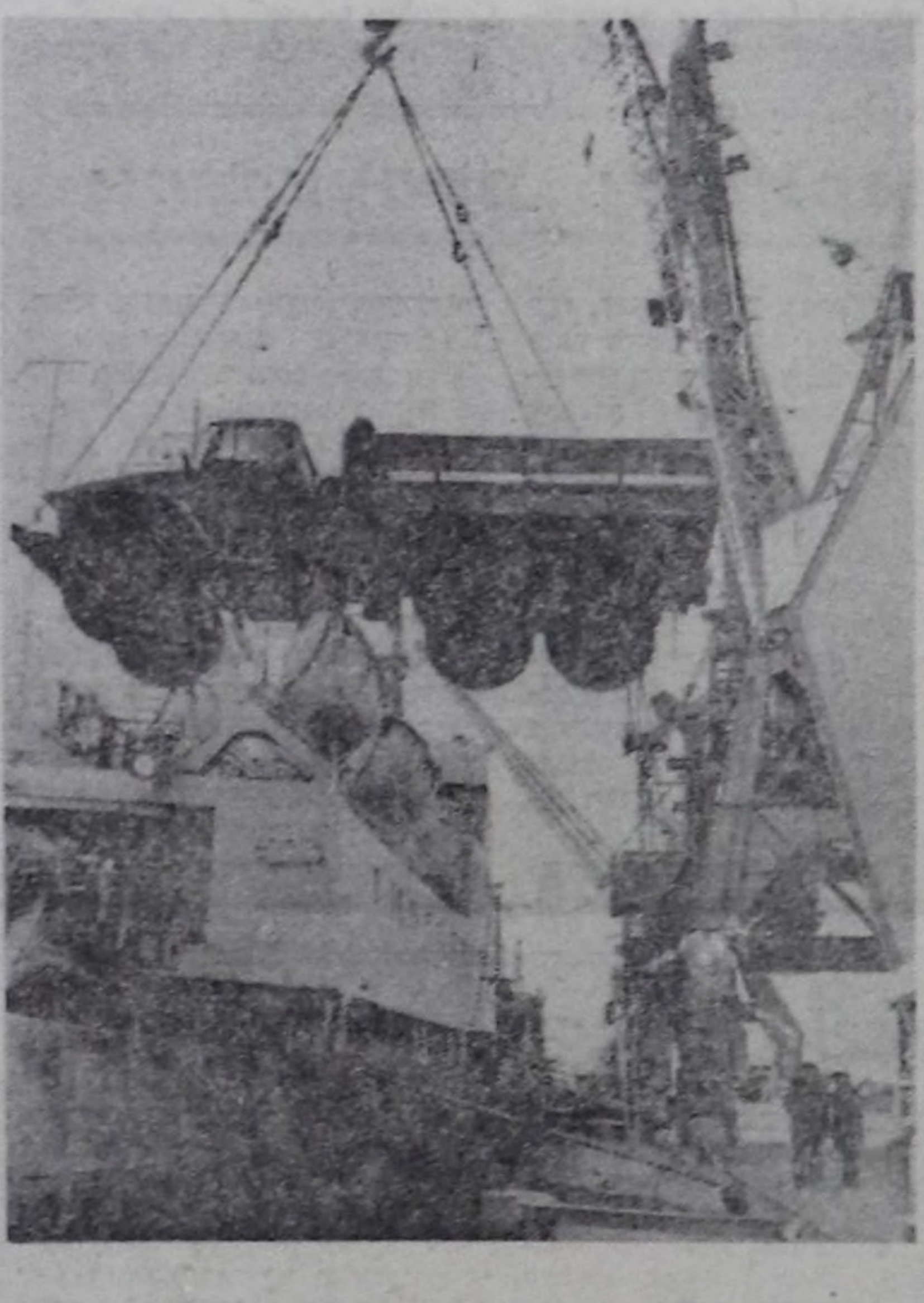

ЧУРУКТА: Магаданның порту.
Ю. ИЛЬЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

ПОЕЗДИЛЕР УЛАМ ДҮРГЕН ЧОРУП ТУРАР

Ыраккы Чөөн чүк демир-оруунуң унунда кадыр эртиглер, узун дөъштер болгаш кудургайлар Уссурийск депозунуң локомотивтер бригадаларының Москва демир-орукчуларының дуржулгазын ажыглаарынга шаптык болбайн турар. Депода тускай курстар организастаттынган. Аар чүъктүг составтар башкарарының мастерлери, эң эки машинист-дагдыныкчылар Н. Головатик биле В. Круповичиниң ажылының практиказын он-он машинистер өөренип турарлар.

СЭТА-ның корреспондентизи А. Гулянскийниң Уссурийскиден медээлээни болза, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чаа тудугларынга чүъктер чедирилгезин дүргедедири дээш социалистиг чарышка Ыраккы Чөөн чүк демир-оруунуң бүгү албан черлери киржип турар.

БАМ-ДА АБРИКОСТАР ЧЕЧЕКТЕЛИ БЕРГЕН

Чылыгга ынак абрикостар Ыраккы Чөөн чүкке өзүп, чимистелип болурлар. И. В. Мичуринниң өөреникчизи, сураглыг селекционер Г. Казьмин бодунуң хөй чылдар дургузунда чорудуп келген ажылдары-биле ол дугайын бадыткап көргүскен.

Хабаровскиден СЭТА-ның корреспондентизи Н. Перепелицкийниң дамчытканы: бо хүннерде Казьминниң өстүрүп үндүргени «Амур», «Хабаровский», «Юбилейный» болгаш абрикостуң өске-даа сорттары садтарда калбаа-биле чечектелип турарлар.

Приморьеде «Янтарный» совхоз Мурнуу чүктүң чимистиг ыяштарын өстүрүп, чимис дүжүдү алыр талазы-биле чуртта улуг-улуг ажыл-агыйларының бирээзи болу берген. Амурда-Комсомольскиде болгаш БАМ зоназында амгы үеде чимистиг ыяштар арбыдап турар. Оларның тарылгазын бо чазын чаа девискээрлерде чоруткулаан. Он-он муң олуртур материалдарны садчыларже тарадып чоруткулаан.

ЦУНАМИ ХАЙЫЫШКЫНЫ

Цунами — халаптыг далай шуурганы. Ол канчаар тып-тып келирил? Ол коргунчуг болуушкун биле океанның электромагниттиг девискээрлериниң аразында кандыг хамаарылга туруп болурул? Далайга эртем-шинчилел ажылдары чорудар «Каллисто» теплоход-биле база «Блюз» дээр парустуг-моторлуг судно-биле Владивостоктан чоокта чаа экспедиция үнүпкен. Оожум океанның океанология институдунуң ол экспедициязы ук айтырыгларга харыыны тывар.

— Кол-кол ажылдар «Блюз» суднога чоруттунар апаар, чүге дээрге ол ыяштан бүткен судно магниттиг эвес болганындан шенелделерни эң шын түңнелдерлиг кылдыр эрттирерин хандырар —деп, экспедиция начальнигиниң оралакчызы Р. Менжитов СЭТА-ның корреспондентизи Н. Мокеевага чугаалаан. — Экспедицияның шинчилелдери Курил-Камчатка шугумунга ийи ай дургузунда үргүлчүлээр.

ЧУРТТАШТАРЫНГА — ТӨРЭЭН ЧЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Камчатканың график-чурукчузу А. Винокуров чуртташтарынга — Елизово хоорайның чурттакчыларынга —бодунуң ажылдарын үнеледири-биле бараалгаткан. Чурукчунуң хууда делгелгези ол хоорайда ажыттынган дээрзин СЭТА-ның корреспондентизи М. Жилин дыңнаткан.

Чер иштинден изиг суг аттыгып чыдар черлерни, булканнарның бедик баштарын, Оожум океанның карак четпес делгемнерин дээш, эргим чериниң өске-даа кайгамчыктыг солун, чараш черлерин көрүкчүлер чурукчунуң чуруктарындан көрүп болурлар. Дыка хөй ажылдар геологтарга, балыкчыларга болгаш эртемденнерге, тудугжуларга болгаш ивижилерге бараалгаттынган. Камчатканы эргилдир бодунуң чогаадыкчы аян-чоруктарының үезинде чурукчу оларның-биле ужуражылгаларының өөрүшкүзүн үлежип турган.

САХАЛИН — НОГААЛАР БЕРИКЧИЗИ

Сахалин амгы үеде бодун чүгле картофель-биле хандыртынып турар эвес, харын элээн хөй ногаалар аймаа-биле база хандыртынып турар апарган. Бо ортулукта совхозтар ам картофельдиң чүгле сорттуг үрезиннерин олуртуп турарлар дээрзин СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Шашков Южно-Сахалинскиден дамчыткан.

Чурттуң янзы-бүрү климаттыг зоналарындан эккелген 350 янзының сорттары Сахалинниң дуржулга участоктарынга бүгү талалыг шылгалдаларны эрткилээннер. Эрткен чылын областа картофельдиң ортумак дүжүдү гектар бүрүзүнден 160 центнер болган. Сорттуг үрезиннер ажыглап тургаш картофельди тарып өстүрер чоруктуң ачызында бо чылын ооң дүжүдүн гектар бүрүзүнден 200 центнер чедир бедидип болур деп тускай эртемниглер санап турар.

Чээрби чыл бурунгаар бо ортулукче картофельди Улуг черден сөөртүп эккеп турган.

(СЭТА).

ОНУ ХҮНДҮЛЭЭР

— Кодээ Совет депутаттарындан депутат-даа, хөй-ниити-даа ажылынга эң идепкейлиг депутаттарның бирээзи Зинаида Бугаевна Монгуш. Ол соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле кызымак ажылдап, ужуражыышкыннарны доктаамал кылып турар. Черле эрес-кашпагай кижи чүве—деп, Алдан-Маадыр кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы Александра Ондар чугаалаан чүве. Зинаида Монгуш яслиде ажаакчылап ажылдап турар болду. Яслиге кире бээрге арыг-силиг, чылыг, чырык. Дүъш соонда бичии чаштар удаан, шыпшыңы аажок. Уругларның дыштаныын, удуп турган үезинде Зинаида Бугаевна-биле чугаалаштым. Ол бодунуң дугайында мактаныр чугаалаарынга хоңнуу чок, округунуң соңгукчуларының, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң ажыл-ижиниң дугайын чугаалаар болду.

З. Монгуш кодээ Совет депутадынга 1971 чылдан эгелеп 4 удаа соңгудуп келген. Ооң соңгуттурганы № 14 округ Самбажык кудумчузунда. Ол кудумчунуң чурттакчылары суур болгаш боттарының чурттап олурары бажыңнарының девискээрин чаагайжыдар ажылга киржилгези эки. Ылаңгыя ногааны чыл санында тарып өстүргеш, оон багай эвес дүжүттү ап турар өг-бүлелер бар. Сакманчы Таиса Доржуевна Сарыглар сөөлгү ийи чылда улаштыр бирги черни алган. Ол ышкаш тудугжу Хунаштай Догбаевна Оржак болгаш өскелер-даа ногааларны олуртуп, янзы-бүрү чечектерни, ыяштарны тарып турар. Ол округта школа ажылчыны Караш Монгуш, Ооржак Хорлуу, Сендам Монгуш ышкаш ажы-төлүн ажылгыр, биче сеткилдиг, тоолентиг кижилер кылдыр кижизидип, өстүрген болгаш ниитиниң херээ дээш кезээде сагыш салып чоруур өг-бүлелер бар.

Зинаида Бугаевна соңгукчулары-биле ужуражыышкынны № 10 агиткварталдың төвүнге кылыр. Пропагандист башкы Светлана Доржу чуртта-даа, даштыкыда-даа болуушкуннарны чурттакчыларга таныштырып, корум-чурум болгаш эрге-хоойлу камгалалының база арагалаар чорук-биле демисел дугайында лекция, беседаны организастап, өске-даа тематиктиг кежээлерни эрттирип турар. Бо агиткварталдың (эргелекчизи Х. Ооржак) чурттакчылары суурнуң амыдыралында болуп турар кандыг-даа болуушкуннарга чыда калбас, эки деткип, чаа саналдарны тып үндүрүп кээрлер. Кылыр ажылдарын баш бурунгаар шугум сүмележип, шиитпирлээр. Ылаңгыя мал чеми белеткээринге, малчыннарның кыштагларынга шефтерни олар үргүлчү организастап келген. Эрткен чайын 6 тонна сигенни, 8 тонна будук-бурунну белеткээннер. Бо кыжын Шекпээрде хойжулар Бопуяк Ооржак, Ыдымбуу Ооржак оларның кыштагларынга шефтээннер. Зинаида Бугаевна Монгуш кодээ Совет депутады кижи болганда бо бүгү ажылдарны чорударынга эвээш эвес үлуг-хуузун киирип, идепкейлиг организакчы чоруун көргүзүп келген.

Суурда 11 агитквартал бар. Оларның аразында ырның, шүлүктүң, танцының конкурстары эртип турар. Аңаа № 10 агитквартал үргүлчү киржип, шаңнал-макталды база ап келген.

Округтуң соңгукчуларының бо чылын кылыр деп планнаан ажылдары хөй дээрзин З. Монгуш чугаалады. Шынап-ла олар элээн ажыктыг чүүлдерни кылырын планнаан. Бо уруглар чылында уруглар ойнаар шөлдү кылыр, өг-бүле бүрүзү ыяап-ла огородтуг болурун чедип алыр, аңаа ыяшты 3-тү, чыжырганаңы, ыт кады, чодураа ышкаш чимистиг ыяшты ийини өг-бүле бүрүзү тарыыр деп шиитпирлээннер.

Депутат З. Монгуш чүгле округунуң соңгукчулары-биле ажыл чорудуп турар эвес, бодунуң амгы чурттап турары Алаш кудумчузунда агиткварталдың ажылын удуртуп, өске хөй-ниити хүлээлгелерин база ак сеткилдиг күүседип четтигип турар.

Г. БАДЫ-САГААН.

Кижи болгаш коллектив

АРАЗЫНДА НАЙЫРАЛДЫГ

Чоннуң сүтке болгаш сүттен кылган чемнерге улам-на өзүп турар херээлелин долузу-биле хандырар дээш сүттү бүдүрерин дыка көвүдедип, ооң шынарын экижидеринче чугула кичээнгейни салырын партия, чазак бистерден, бо ажылда хаара туттунган кижилерден шыңгыы негеп турар-дыр. «Чоокку чылдарда чурттуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга саалдының ортумак хемчээли 3000 килограммдан эвээжевес болур ужурлуг, а сүт угланыышкынныг мал ажылы хөгжээн, ында саалдың эм безин 3—3,5 муң килограмм чедип турар районнарга -сорулга болза, саалдаңы 4—5 муң килограмм чедирери болур» деп, партия Төп Комитединиң июль (1978 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев чугаалаан. Бо чугула негелде ажыл-агый, ферма бүрүзүнде саанчы, кадарчы, бызаа ажаакчызы бүрүзүнүң база сүт бүдүрүлгезинде ажылдап турар өске-даа кижилерниң ажыл-херээниң программазы болган.

Бистер, Арыскан сүт-бараан фермазының саанчылары, бердинген планныг даалгаларны күүседир дээш кызып ажылдап, бар-ла арга-курлавырларны ажыглап турар бис. Коллектив эрткен чылдың сөөлгү кварталында районнуң сүт-бараан фермаларының аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Аңаа сор киргеш, улам эрестиг ажылдаарын хүлээнген бис.

Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садар планывысты багай эвес күүседип, апрель айда сүттүң ниити чылдазын пландан 54 центнер ажырып, күрүнеге 300 центнерни садар тургаш, 304 центнерни саттывыс, а бир инекке онааштыр 140 кг сүт саар тургаш, ону 165 кг чедирген бис.

Чедиишкиннерниң үндезиниң хөй янзы чүүлдер-биле тайылбырлап болур. Бир-ле дугаарында кижи бүрүзүнүң хүлээнген ажылынга ээ-харысаалгалыындан, салдынган сорулгаларны күүседир дээш чүткүлдүг, эрес-шудургу ажылындан улуг хамааржыры билдингир. Арысканчылар чогум-на ынчаар ажылдап чаңчыкканнар.

Ооң-биле кады түс участокта ажылды шын организастааны, коллективте ажыл-херекчи байдалды тургусканы, кижилерниң бот-боттарынга энтиг-ээлдек хамаарылгазы, бичелер улугларны, улуглар бичелерни удурдедир хүндүлежип билири, оларның аразында быжыг найыралды кижи бүрүзүнүң чедиишкиниг ажылдаарынга улуг идиглиг, салдарлыг деп бодаар мен. Чижек кылдыр бодумнуң ажылдап турарым коллективте байдалдың дугайын чугаалап көрейн.

Арыскан фермазы үндезилеттинип тургустунга-ла үр болу берген. Ынчангаш мында ажылдап турар коллективтиң өзээн хоочун, арга-дуржулгалыг кижилер — саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары тургузуп турар. Район Сөвединиң депутады саанчы Татьяна Саржый-оол, саанчы Кушкаш Монгуш, бызаа ажаакчызы Сиклиңмаа Бойлу, инек кадарчызы Кызыл-оол Хорлуу дээн ышкаш дуржулгалыг эштер мында хөй чылдарда ажылдап келген. Мен бодум мааа саанчылап эгелээ-ле ам он беш чыл чедип тур мен.

Сөөлгү чылдарда коллективис хоочок чаартынып, чартык кезиивис аныяктар апарган. Оларның ажылгыр-шимченгирин, кызымаккайын өөрүшкү, магадал-биле эскерер-дир бис. Ылаңгыя комсомолчу кыстар Светлана Дагваа, Раиса Кыргыс, Галина Кызыл-оол оларның ажылдаары бистер ышкаш хоочуннардан бичии-даа дудавайн турар. Ынчаарга бодувустуң ээлчээвисте байлак арга-дуржулгавысты оларга дамчыдып берип, дагдынылга ажылын багай эвес тургускан бис. Ооң түңнелинде аныяк салгал биле хоочуннарның аразында найырал улам быжыккан, кижи бүрүзү хөйүнүң ажыл-херээ дээш, хөйү чаңгызының дээш сагыш аарып, туржуп чоруур деп хөөрем чок чугаалап болур.

Фермада беш коммунист хаара туттунган партбөлүктү С. Бойду удуртуп турар. Партия хуралдарын ай санында эрттирип, аңаа коллективте ажыл-херекти чугаалажырындан аңгыда, кижизидилге ажылынга хамааржып кан чамдык чидиг айтырыгларны көдүрүп, бүгү талалыг чугаалажып турар. Бо чугула херекче кичээнгейни моон-даа соңгаар кошкатпазын «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаагы доктаалы хүлээндиргенин ханызы-биле угаап билип турар бис.

Зоотехник С. Хаваа болгаш бригадир М. Лапшир-оол оларның идепкейлиг удуртулгазы-биле база партбөлүктүң дорт киржилгези-биле социалистиг чарышты дээштиг организастап, ону он хонгаш-ла түңнеп, тиилекчилерге моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер, сагылгачурумну үлегерлиг болдурар дээш туржуп келгенивистиң түңнелинде ферма мурнакчыларның санынга кирип, чүгле совхозта эвес, харын районда эки диртип мактады берген. Ажыл шагы үскен, арага-дарыже сундуккан, аажы-чаңы, чурум-сагылгазы багай, хүлээнген ажылынга ээ-харыысалга чок диртип чемеледип турар кижилер бисте шагда-ла чок апарган. Ол дээрге фермада партия, комсомол организацияларының, херээженнер чөвүлелиниң кижизидилге ажылын дээштиг чорудуп келгениниң түңнели-дир.

Совхозтуң-даа, салбырыныңдаа удуртулгазы ферманың ажыл-ишчилериниң амыдырал хандырылгазын экижидеринче кичээнгейни кошкатпайн келген. Амгы үеде шупту бажың-балгат-биле хандыртынган бис. Уруг-дарыывыс ясли-садикте тургустунган. Салбыр төвү Арыскан суурда ийи каъттыг чаа школаны туткан, уругларывыс ында чырык, делгем класстарда өөренип турарлар. Амыдыралывыстың чаагайжаанының база бир демдээ бо: бажың бүрүзү телевизорлуг, улуглар-даа, бичиилер-даа чуртта, республикада болуушкуннарны сонуургал-биле көрүп турар.

Д. БАДЫНАМ,

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Арыскан сүт-бараан фермазының саанчызы, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи.

Саналыңар чүл?

АК-ЧЫРААНЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

СИГЕН ДӨҢГЕЛЧИКТЕР

Сөөлгү чылдарда Тес-Хем районда «Ак-Чыраа» совхозтуң девискээри Тываның элээн каш районнарының мал чеми белеткээр кол черин апарган. Чылдың кайы-даа үезинде ажылдаан улус оон үзүлбес.

Ынчалзажок ол байлак курлавырларны ажыглап турарывыста дыка хөй четпестер барын сагыш аарып бодап чоруур-дур мен. Маңаа оларның чамдыктарының дугайын бижип көрейн.

Ажыл-агыйларның мал чеми белеткээр бригадалары сигенни кезип, бөлүп ажаап ап турда, дыка хөй мажактар артып каап турар. Сигенни алы хыргыышты кескеш, грабль-биле бөле тыртып кааш, ол хевээр албайн баар таварылгалар хөй. Ол бөлүп каан сиген чаңгыс черге чытса-чытса дүдүп, чыдып үрелип каар. А дараазында чылын ол черлерден сиген үнмес, кара дөңгелчиктер боop артар. Ооң уламындан сиген кезер шөлдеривис эвээжеп турар-дыр.

Ооң-биле чергелештир ол дөңгелчиктер сиген кезер техниканың ажылдаарынга шаптыктыг.

АЖЫК ЧЕРГЕ ЧЫТКАШ...

Сиген пресстеп турар ажылчыннар пресс шарыыр сувурундак демирлер ораажып үрелирге, сиген шөлдеринге душкан-на черинге октаптар чоруктар хөй. Олар сиген машиналарының бистеринге ораажып, үрээр. Ынчангаш үрелген демир удазыннарны шөл санай октаптайн, чаңгыс черге бөле каап турары күзенчиг.

Пресс удазыннарын ажыл-агыйлар улуг өртек-биле — бир дүргүнүң өртээ 16 рубль 20 көпеек — садып ап турар. Ынчаарга чаңгыс дүргүнү үрээривиске-ле, ынча акша халас октаттынып турар-дыр.

ТУРУМ ТӨВҮ ЧОГУНДАН

Сиген белеткээр чамдык бригадаларның доктаамал төптери чок болгаш, чыл бүрүде өске-өске черлерге турумчуур. Оон чоруурда бок-чамып аштавас, демир-дес аймаа эндере озаңналып чыдып каар. Ооң түңнелинде эки, чүм сигенниг черлер база-ла ажыглаттынмас кылдыр үрелип кагдынып турар. Ынчангаш сиген шөлдерин арыг тургузуп, хумагалыг, чөп ажыглаары негеттинип турар.

КӨК СИГЕННИ АЛЫРДА...

Малдың чаш төлүнге чиртир эки шынарлыг көк сигенни белеткээри бистиң база бир кол сорулгавыс. Ону белеткээрде, хыргыышты ийи катап кезип алыры чугула деп бодаар мен. Эрткен чылын Ак-Чыраага мал чеми белеткээр бригаданың бригадиринге ажылдап тургаш, чамдык ажыл-агыйларның сигенчилериниң ажыктыг дуржулгазын-даа көрдүм. Хыргыышты баштай чаа үнүп турда, июнь айның эгезинде, кезерге, кончуг чаш, ылбыргай көк сиген болур чорду. Ийиги кезиилдени июль ортаа үезинде кылыр болза эки. Ынчап база-ла эки шынарлыг көк сиген алдынар.

Бисте, Мөңгүн-Тайганың совхозтарында хыргыышты чымчадыр ылбырадыр хайындырып бээр херекселивис чогундан чайын, күзүн ол хире улуг күш, чарыгдал үндүрүп тургаш белеткеп алган хыргыыжывысты чамдыкта мал чивейн баар. Ындыг болганда ылаңгыя бистер, мөңгүн-тайгажылар, Ак-Чыраадан мал чеми белеткээривисте, хыргыышты чаш, сиген көк турда кезер болзувусса эки.

УДУР САРААТТААР

Чайын мал чеми белеткеп тургаш, дыка хөй сигенни кескеш, бөле грабльдааш, пресс үрели берген азы күш четтикпейн барган таварылгаларда черге үр үеде олчаан каантар сигенчилер база тургулаан. Ажык шөлге чаъс-чарга шыгып чыткан сиген дүдүп үрелир, ооң түңнелинде шынары багай, кара өңнүг боодалдар болур.

Ону болдурбас дизе, сигенни кескен черлеринге, кургаары билек дораан-на сарааттап турары чугула. Эрткен чылын Тес-Хемниң «О-Шынаа», Эрзинниң «Чаа орук» совхозтарының сигенчилери чогум-на ынчаар кылып, эки шынарлыг мал чемин белеткеп ап турдулар.

Мал чеми белеткелиниң үезинде хоорайларның, районнарның болгаш ажыл-агыйларның албан организацияларынга шеф аргазы-биле белеткээр сиген планын берип турар болгай. Оларның төлээлери шөлге кээп, сигенни кезип алгаш, пресстээрин манап, үр саадаар чоруктар хөй. Ынчангаш оларның кескен сигенин удур сарааттадып хүлээп алыры күзенчиг. Ол чорук ажылга-даа идиглиг, а сарааттап каан сигенни пресстээринде берге чүү боор.

ХЕЙ-АЪТТЫГ АЖЫЛДААРДА, ХӨГЛҮГ ДЫШТАНЫРДА

Мурнуку чылдарда сиген кезип турган үевисте районнарның болгаш совхозтарның бот-тывынгыр артистери, агиткультбригадалары Ак-Чыраага үргүлчү аалдап кээп, солун концерттерни көргүзүп, оюн-тоглааны организастап турган. Кинону база үргүлчү көрүп турдувус. Эрткен чылын Эрзин районнуң «Хүлүмзүрүг» агитбригадазы үргүлчү кээп, эң хөй концерттерни көргүскен. Бистер, «Малчын» совхозтуң сигенчилери, бригадавыс төвүнге кино, концерттер көрүлдезин база организастап, хостуг үевисте Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозунуң сигенчилерин чалап эккелгеш, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге — тыва хүрешке, волейболга, шыдыраага маргылдааларны-даа эрттирип турдувус. Дыка солун болур чүве чорду. Кижилерниң хей-аъдын, тура-соруун көдүрер.

Сиген кезиилдезинде хаара туттунган ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын эки, ажыктыг кылдыр организастаарда, оон-даа ыңай янзы-бүрү аргаларны дилеп тывары күзенчиг. Ындыг ажылдарны организастап кылырда, сигенчи бригадаларның социалистиг чарыжын 5—10 хонуктап түңнээри-биле дүүштүр кылдыр планнап тургузары черле артык эвес.

Оон аңгыда маргылдааларга тиилекчи болганнарны шаңнап, мактаары-биле хүндүлел, мактал бижиктерин, өртектиг белекчигештерни, акша-шаңналдарны-даа доктаадып тургузарын районнарның спорт комитеттерин дамчыштыр чүге дугуржуп ап болбас деп? Моон соңгаар аңгы-аңгы ажыл-агыйларның сигенчилериниң аразынга мындыг спортчу маргылдааларны организастап эрттирип, кожа турар бригадалар бот-боттарын чалажып, кино, концерттиг аалдажып, арга-дуржулгазын-даа солчуп турар болза, оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улам идиглиг болуру маргыш чок деп бодаар-дыр мен.

Бо бүгүге хамаарыштыр өске эш-өөрлер чүнү бодап турар ирги?

Коңгар-оол СААЯ,
Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» совхозунуң сигенчи бригадазының бригадири.

ЧӨП АЖЫГЛААР

Черниң чайгаар үнген сигенниг шөлдерин бүрүнү-биле ажыглаары, ылаңгыя Тожу, Тере-Хөл, Кара-Хөл, Хүт, Севи дээн ышкаш оруу берге, ырак черлерге дыка улуг ужур-дузалыг. Сөөлгү үеде чамдык удуртукчулар, специалистер бүгү-ле чүвени агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынче чууй каар, сигенни чоогунда арга-ыяш аразындан, оруктар кыдыындан хол-биле кезип алырын херекке албайн, бир болза машина-трактор-биле ажык шөлдерниң ортузун кескеш, кыдыын кааптар, бир болза ооң өртек-үнезин, чарыгдалын бодавайн, каракты шимгеш, өске черлерден белен чем садып, сөөртүп алырын бодаар хөөннер чаңчыл апар чыдар. Ол чүл дээрге, кандыг-даа ажыл-агыйга иштики курлавырларны чөп ажыглаар дугайында партия, чазактың негелделериниң херек кырында күүсетпейн турарывыс ол-дур.

Оон ыңай сиген шөлдерин суггарар, оларны аштаар, алгыдар ажылдарны сөөлгү үеде, ылаңгыя Тожу районнуң совхозтарында чорутпайн турар. Сиген шөлдеринге сарааттарны чыл бүрүде өске-даа черлерге тургузуп, кажаалар тудар чоруктардан чамдык шөлдер бокталып, саңдан үнүп турар. Ол дээрге чер ажылының хоойлузун каржызы-биле үреп турары-дыр.

Тожу районда Балдырганның, Партизаннар шөлүнүң, Кежиг-Чазының эки сиген шөлдери ынчаар үрелип кагдынган. Чамдык черлерниң шөлдериниң мырыңай чоогунда кыштаглар бар турбуже, сигени кестинмейн, ааа-ла мал чаза базып турар. Ооң уламындан чаңгыс-ла эрткен чылын безин дыка хөй сигенни чидирген болгай бис.

Оон ыңай Тожунуң байдалынга сигенни кезип белеткээринге, сөөртүрүнге аъттыг ажыглаары улуг ужур-дузалыг турбуже, ону ажыглавайн, бүгү-ле ажылды машина-трактор-биле кылыр дээр хөөннер күштелип, ооң ужурундан эки-эки ажыл аъттарын күрүнениң эът планынга киириштир садып, аныяк аъттарны ажылга өөретпейн турары шын эвес. Мал чеми белеткээр ажылдарга аъттарны ажыглаар дээрге-даа, шанак, терге, хомут, дуга дээн чергелиг херекселдер четпес, оларны доктаамал чазап, кылып турар кижилер база чок.

Ынчангаш бистиң совхозтарывыс бодунуң күжү-биле чиик өртектиг чемнерни (дус, комбикормдан аңгыда) четчир кылдыр белеткеп албайн тургаш, мал ажылын үениң бедик негелделеринге дүүштүр сайзырадыры берге дээрзи билдингир. Ындыг болганда малдың бөдүүн чемнерин белеткээрин шыңгыызы-биле чугулалап көөр ой келген деп бодаар-дыр мен.

В. ТАМЫН-ООЛ
Тожу район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЭРГИМ ААЛЧЫЛАРНЫ ВЕНГРИЯ МАНАП ТУРАР

БУДАПЕШТ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштадыр совет партия-чазак делегациязы Венгрия Улус Республикага албанның найыралчы аян-чоруун кылып баарының дугайында медээни венгр ажылчы чоннар улуг өөрүшкү болгаш сеткил ханыышкын-биле уткаан.

— Венгр улус Л. И. Брежневти Венгр Улус Республиканың улуг өнүүү кылдыр билир болгаш ССРЭ-ниң партиязының болгаш күрүнезиниң шылгараңгай удуртукчузу, тайбың дээш чалбыыштыг демиселчи ол кижи-биле база катап ужуражырынга сеткилиниң ханызындан өөрүп турар — деп, венгр-совет найырал ниитилелиниң чиңгине секретары Мария Надь медеглээн. — Социалистиг ийи чурттуң партия болгаш күрүне удуртукчуларының дээди деңнелге ужуражышкыннары социалистиг болгаш коммунистиг сайзыраңгай ниитилелдерни тургузар ниити сорулгаларны чедип алырынга кезээде күчүлүг идиг-дир. Бо аян-чорук ВУР биле ССРЭ-ниң аңы-дуңма найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга база чугула үе-чада болуру чигзиниг чок.

Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуушкун комбинады — Венгрияның ажылчын аңгызын дарганнап үндүрер чер. Социалистиг күш-ажылдың бригадазын баштаан коммунист Шандро Дьернеш-биле цехтерниң бирээзинге чугаалашкан бис.

— Ол дээрге Венгрияның ажылчын аңгызынга, республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кончуг өөрүнчүг медээ-дир — деп, ол чугаалаан. — Эргим совет аалчыларның албанның найыралчы аян-чоруун кылып келириниң дугайын дыңнаары бистерге, «Кызыл Чепельдиң» ажыл-ишчилеринге, онза өөрүнчүг-дүр. Л. И. Брежнев Чепельдиң хүндүлүг хоочуну кижи, комбинаттың коллективинге ол чоргулаан. Ооң эвилең болгаш чүректиң ханызындан чоруу, бөдүүнү болгаш күрүне талазы-биле мерген угааныы ажылчыннарның чүректеринде үр арткан. Аңы-дуңма совет улуска ынаныштывысты болгаш хүндүткеливисти ССРЭ-же чорудар кылыг бүрүзүнге илередип турар бис. Чырыткылыг келир үеже орук баштап орар совет кижилерниң өндүр улуг ажыл-херектерин магадаап бис. Совет партия-чазак делегациязының келирин, эш Л. И. Брежнев-биле база дагын ужуражырын коммунистер болгаш бүгү венгр улус четтикпейн манап, ол аян-чорук ийи чурттуң улустарының аңы-дуңма чаңгыс эвиниң чырыткыланчак көргүзүү болур дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлеп турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ВАШИНГТОН. Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттар хамааты тудугнуң талазынга чедиишкиннинг кады ажылдажып турар. Ындыг кады ажылдажылганың эң чугула угланыышкыннарының бирээзи — тудуг материалдарын бүдүрериниң талазынга информацияны болгаш дуржулганы солчуру. Шывыг материалдарын бүдүрериниң талазынга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга кады ажылдажылга дугайында беш чыл хуусаалыг чаа протоколга ат салышкыны Вашингтонга болган.

Тудуг талазынга кооперастаашкын дугайында протоколдуң негелделерин чедиишкиннинг күүседири «ийи чурттуң улустарының аразынга эки билчип алырынга чедирер» деп, чугаалажышкыннарга америк делегацияның баштыңы, чуртталга тудуунуң болгаш хоорай хөгжүлдезиниң министриниң оралакчызы Л. Саймонс СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Тудугнуң талазынга специалистерин аргыштырары болгаш дуржулганы солчуру ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга харылзааларны экижидеринге идиг бээр.

«Тудугнуң талазынга совет-америк кады ажылдажылганың перспективалары эки» деп, Л. Саймонс санап турар. Беш чыл хуусаада күштүг болур кылдыр маңаа ат салган протокол бо талазынга үре-түңнелдиг харылзажылгаларга чаа идиглиг бээри чугаажок. Ийи чурттуң специалистериниң ээлчеглиг ужуражышкынын бо чылдың октябрьда Москвага эрттирери ол протоколда көрдүнген деп, ол чугаалаан.

СОЦИАЛИСТИГ КУЛЬТУРАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

СОФИЯ. Болгарияның хоорайлары болгаш суурлары чиңдиг кызыл туктар, транспарантылар-биле, славян бижиктиң тургузукчулары Кириллдиң болгаш Мефодийниң портреттери-биле шиметтинген. Болгар чырыдыышкынының болгаш культураның, славян үжүк-бижиктиң болгаш парлалганың хүнүн ажылчы чоннар байырлалдыг демдеглеп турар. Бо байырлаашкынны Болгарияга социалистиг революцияның 35 чылынга тураскаадып турар. Бүгү чоннуң байлаа апарган культураның болгаш чырыдыышкынның хөгжүлдезинге чурт ол чылдарда улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чуртта 4 муң чыгам кинотеатрлар, 50 ажыг театрлар, муң-муң библиотекалар, культура бажыңнары болгаш клубтар ажылдап турар. Чыл бүрү 4 муң чыгыы янзы-бүрү аттарлыг, миллион-миллион тиражтыг номнарны парлап үндүрүп турар апарган. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринде чурттуң миллион ажыг хамаатылары киржип турар.

Болгар культураның чечектелиишкини Советтер чуртунуң аңы-дуңма культуразының күчүлүг болгаш чаагай салдарлыг чоруу-биле чарылбас холбаалыг. «Ийи чурттуң культурада кады ажылдажылгазы ССРЭ-ниң болгаш Болгария Улус Республиканың хамык-ла алырларга бүгү талалыг чөөкшулажышкынының, үе-чадазынга дүүштүр шапкын хөгжүлдениң байдалында турар.

КАНАДАГА СОҢГУЛДА

ОТТАВА. (СЭТА). Федералдыг парламентиниң общиналар палатазынга Канадага болган соңгулдага Джозеф Кларк баштаан депшилгелиг-консервативтиг партия тиилээн.

Баштайгы медээлерден алырга, общиналар палатазында 282 олуттуң 136-ын консерваторлар, 114-үн — либералдар, 26-зын чаа демократтыг партия, 6-зын — социал чээли партиязы алган. Ынчалзажок депшилгелиг-консервативтиг партия бодунга аажок хөй нурууну хандырып ап шыдаваан болгаш харын чүгле эвээш нурууннуң чазаан тургузуп ап болур.

Соңгулдаларның түңнелдери билдине бээри билек либералдыг партияның баштыңы, Канаданың премьер-министри П. Трюдо аштырганын билинген болгаш халажын алгаш, оппозицияның удуртукчузу болур бодалдыының дугайын медеглээн. Чурттуң чаңгыс эви дээш, ёзулуг национал канада конституция болгаш күштүг төп чазак дээш демиселди уламчылаарының эргежок чугулазын П. Трюдо онзалап демдеглээн.

Ооң соонда Дж. Кларк телевидениеге чүве чугаалааш, ооң чазаа экономиканы оңгарыладырар, ажылдаар чаа-чаа черлерни тургузар дээш, демократияны быжыглаар болгаш чурттуң сырый каттыжыышкынын дээш демисежир апаарын онзалап демдеглээн.

Хайгааракчыларның бодалы-биле алырга, эрге-чагырганың он алды чыл узун чокка туруп келген либералдарның аштырыышкынын кол нургулайында-ла Канаданың экономиктиг бергедээшкиннери-биле тайылбырлаттынар.

Чилиниң 10 муң хире ажылчы чоннары Сантьягога болган чыскаалдарга киришкен. Олар истеп сүрүүшкүннерни, кара туразында аажылаашкыннарны соксадырын, хамаатыэргелерни болгаш демократтыг хосталгаларны катап тургузарын негээннер.

Пиночеттиң полициязын чыскаалчыларны тарады ойладыры-биле чоруткан.

ЧУРУКТА: Сантьягонуң төп кудумчуларының бирээзинде тайбың чыскаалды тарады ойладып турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ДЕМИСЕЛДИҢ АВАНГАРДЫНДА

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Бодунуң даштыкы политиказынга бүгү-ниити тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының принциптиг удуртулга болдурган революстуг Эфиопия делегей ареназынга каяа-даа каттышпазының шимчээшкининиң эки ролюн бедидери дээш демисежип турар деп, «Эфиопиэн геральд» солун редакция чүүлүнге бижээн.

Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң соксадыры, хан төгүүшкүннүг мөсилдежиишкинниң болдурбазы, бүгү диптерге национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге дузалаары дээш каяа-даа каттышпаан чурттар чугула салыышкынны киирип турар деп, ол солун айыткан. Ук шимчээшкинни чарарын оралдажып турар империалистиг бөлүктер ол депшилгелиг угланыышкынга удурланып турар. Ындыг чимзениишкиннер тайбыңның иделдарының тиилелгези дээш демиселди чорудуп турар каяа-даа каттышпаан чурттарның шиитпирлиг чоруунга аштырып турар.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкининиң киржикчи чурттарының улам ыңай сырый каттыштырылгазының, ооң антиимпериалистиг угланыышкынын күштелдирериниң оруунга чугула үе-чада болза бо чылдың күзүнүнде Гаванага болур каяа-даа каттышпаан чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының VI конференциязы болур деп, «Эфиопиэн геральд» солун онзалап айыткан.

ЧӨҢГЭЭ

АММАН. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг болгаш чөптүг тайбыңны чедип алыры эжелеттирген бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни бүрүн үндүрбээн база араб палестин улустуң дүрүм ёзугаар национал эргелерин хандырбаан шаанда бодалга-даа кирер ужур чок деп, эжелеттирген араб девискээрлерде кижиниң эргелерин Израильдиң үреп турарын истеп-хынаарының талазы-биле КНО-нуң Тускай комитединиң делегациязы-биле ужуражышкынга чүве чугаалап тура, Иорданияның хааны Хусейн медеглээн. Тель-Авивтиң эжелээриниң ёзу-чуруумун мөңгежидеринче угланган база КНО-нуң резолюцияларынга болгаш делегей эргезиниң бүгү-ле норма-чижектеринге чөрүшкек политиказын ол шиитпирлиг буруу шапкан. Иордан хемниң эжелеттирген барыын талакы эриинден үнген херечилерниң өчүктерин КНО-нуң иордан найысылалда чеде берген делегациязының кежигүннери ийи хүн дыңнаан. Эжелекчилерниң ужур-дүрүм чогун, боттарының черлеринден үндезин араб чурттакчыларны үвдүр ойладып, ында шериглиткен израиль суурларны туразында тудуп турарын көрген ол кижилер чугаалаан.

Израильге эжелеттирген араб девискээрлерде кижиниң эргелерин үреп турарының дугайында Иорданияның белеткээн илеткелин КНО-нуң төлээлекчилери көрген.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

◆ **СОФИЯ.** Химия, нефть болгаш төрелдешкек адырлар үлетпүрүнүң ажылчы чоннарының профэвилелдериниң делегей каттыжыышкынының сески конференциязы ында ажыттынган. Европаның, Азияның, Африканың, Американың, Австралияның болгаш Океанияның национал 85 адырлар профэвилелдериниң 200 ажыг төлээлекчилери, оларның делегейниң болгаш девискээрлерниң 11 организацияларының төлээлекчилери ол конференцияда киржип турар.

◆ **ЛИССАБОН.** Португалияда чаа соңгулда хоойлузу күштүг болуп кирген. Депутат коммунистерниң болгаш социалистерниң бадылаашкыннарының хөй нуруузу-биле ону парламентиге чүүлдүг деп көрген болгаш республиканың президентизи генерал Рамалью Эанеш анаа ат салган. Ук хоойлуну Португалияның Компартиязының инициативазын ёзугаар ажылдап кылган. Португалияның Компартиязының саналын барымдаалааш, Португалияга соңгукчуларның чаа чиезин база чоруткан.

◆ **ТРИПОЛИ.** Санадан ДЖАНА агентилелдиң дыңнатканының ёзугаар алырга Иемен Араб Республиканың чазаа чуртче египет солуннарны база журналдарны сөөртүп киирерин болгаш садарын хоруур дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Моон мурнунда ындыг шиитпирни Сауд Аравиязы болгаш Иордания база хүлээп алган.

◆ **НЬЮ-ЙОРК.** ЮПИ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Уганданың чазак шериглери танзани кезектерге деткидип алгаш, чурттуң соңгу талазында Гулу хоорайны ээлеп алган. Шериг-агаар баазазы турар ол стратегтиг болгаш чугула тепкииш пунктуну мурнундагы ёзу-чурумга шынчы турган отрядтар тулчуушкун чокка-ла дужуп берипкен. Гулунуң дужуп барганының соонда мурнундагы президентиниң контролюнда чүгле чаңгыс улуг хоорай — Аруа арткан.

◆ **БРАЗИЛИА.** Бразилияга ёзулуг аграр реформазын чорударын кедээ ажыл-агый ажылчы чоннарының национал конфедерациязының даргазы Ж. да Силва негээн. Кедээ ажыл-агый ажылчы чоннарының анаа болган национал съездизинге чүве чугаалап тура, черниң улуг помещиктериниң холунга мөөңнээр чорук Бразилияда үргүлчүлеп турарын ол демдеглээн. Ындыг турбуже, Бразилияның 11,5 миллион тараачын өг-бүлелеринден чүгле 2,5 миллион кижи бичии-бичии черлерлиг болуп турар.

Помещиктерге шыңгыы кызамдаткан тараачыннарның болгаш хөлечиктерниң байдалының экижидерин съездиниң киржикчилери негээн.

◆ **ПНОМПЕНЬ.** Таиландының шериг самолеттары болгаш чепсектиг отрядтары Кампучияның агаар делгемин болгаш девискээриниң кым-даа дээп болбас чоруун үргүлчү үреп турарын СКП дээр кампучи информация агентилели дыңнаткан.

◆ **БОНН.** Дюссельдорф дээр барыын-герман хоорай бакка девидеп үнген: Германияның Федеративтиг Республиказының ол девискээринде турар америк кезектиң ээрик үш солдады танкыга олуруптааш, хоорайның кудумчуларынга маңнадырын шиитпирлеп алган. Чоогунда танкодромдан машинаны туразында тудуп мунуп алгаш, олар хоорайга шурадып тура, бир бажынче халды бергеш, ийи чурттакчызы бертик-бежел болдурган.

Бамбергке ийи америк солдат страхование конторазының албан-хаакчызы 46 харлыг кижини үптээн. Вюрцбруг чоогунда америк кезектен бир солдат такси чолаачызынче халдап, ону сылба эттээш, акшазын хунаап аппарган.

◆ **САН-ХОСЕ.** Никарагуадан дыңнадыглар ёзугаар көөрге, чурттуң патриоттары найысылалдан соңгу талаже 160 километрде Хинотега хоорайны эжелеп алган болгаш каш хүн дургузунда ээлевишаан. Национал гвардияга дузалажыры-биле диктатураның октааны танкыларга, самолеттарга, артиллерияга деткидип алгаш-даа диктатураның күштери тура халыышкыннарны ойтур шаап шыдаваан.

Патриоттарның болгаш диктатор Сомосаның национал гвардиязының отрядтарының аразында чамдык черлерде шыңгыы тулчуушкуннар чоруп турар.

Камгалалдың Төп латин америк чөвүлели дижир чүве диктатураның тынын алыры-биле экспедиция корпузун тургузарын шиитпирлээни билдине берген. Анаа Сальвадорнуң, Гондурастың, Гватемаланың шериг кезектери кирер.

(СЭТА).

АГРЕССИЯНЫҢ БОЛГАШ АВАНТЮРАЛАРНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

АДДИС-АБЕБА. Вьетнамга удур ажык агрессияны кыпсып үндүргеш кыдат удуртулга бүгү делегейниң улустарының мурнунга бодунуң эжелекчи алыс утказын сойгалап илереткен деп, «Эфиопиэн геральд» солун редакция чүүлүнге бижээн. Кажан ол интервенция буурап дүже бээрге, Пекин чугаалажыышкыннар кылырынга чөпшээрешкен, ынчалза-даа тайбыңны тургузарынга чүткүлдүг удуртулга болдурбайн, агрессия үезинде улуг чидириглерге таварышкан бодунуң шериглерин эде тургузарынга үе-шак ойлап алырын күзээн. Ол дугайын бодунуң кем-буруулуг хөделиишкиннерин агартыры-биле болгаш бодунуң гегемонисчи чүткүлдерин боттандырып чорудары-биле хөй-ниитиниң бодалын агрессиялыг чаа хөделиишкиннерге белеткээр сорулга-биле кыдат нүгүлдекчилерниң калбартып чоруткан, пропагандисчи идепкейлиг кампаниязы херечилеп турар. Пекинниң агрессчи планнарының бадыткалы болза Вьетнам-биле кызыгаарда кыдат шериглерни мөөңнеп турары болур.

Пекинде эрге-чагырганы милитарисчи бөлүк туруп турда Кыдаттың гегемонисчи угланыышкыны өскерлиш чокка хевээр артар дээрзи илдең деп, ол солун бижээн. Ол угланыышкын чүгле Мурнуу-Чөөн Азияга эвес, харын бүгү делегейге тайбынга болгаш айыыл чок чорукка шыңгыы кыжаныг болур.

Делегейниң бүгү депшилгелиг күштери бодунуң хүрээлезин ам-даа сырый каттыштырар болгаш улустарга хилинчектээшкинни болдуруп турар Пекинниң кем-буруулуг политиказынга удур чаңгыс аай фронт болуп демисежир ужурлуг деп, түңнелинде «Эфиопиэн геральд» солун бижээн.

ТОКИО. Амгы кыдат удуртулганы анаа болган парлалга конференциязынга ЯШК ТК-ның Секретариадының даргазы Т. Фува шиитпирлии-биле буруу шапкан. Кыдаттың агрессчи угланыышкынының дугайын социалистиг Вьетнамга удур Пекинниң кыпсып үндүрген агрессиязы херечилеп турар деп, ол чугаалаан.

Амгы үеде кыдат ажы-биле империалистиг милитарисчи турушта туруп турар. Чоокта чаа «совет айыыл» дугайында номчукчуларны коргудуп, «Жэньминь жибао» солун япон-америк шериг эвилелин улам ыңай күштелдиреринче, япон армияны быжыглаарынче, япон милитаризмни катап тургузарынче угланган Япониянын болгаш АКШ-тың реакцылыг күштериниң хөделиишкиннерин ажыы-биле мактаан. Социализм дугайында хоозун чугаа чулчуруп, а херек кырында империализмниң агрессчи стратегиязын деткип турар кыдат удуртулганың политиказы социал-империализм болурундан өске чүве эвес-тир деп, Япониянын Компартиязының ТК-ның Секретариадының даргазы онзалап демдеглээн. Чурттуң реакцылыг милитарисчи бөлүктери-биле каттыжып турар Пекинниң угланыышкыны Япониянын айыыл чок чоруунга кыжанып турар. Ол угланыышкын Азияда тайбынга кыжанып турар болгаш чүгле империалистиг күрүнелерниң эрге-ажыктарынга дүгжүп тарар.

Чылдар болгаш кижилер

ЫРЫДА КИРГЕН

Аваа-ла бир кижиниң дугайын чогаалчы чогаалынга киирбес, чон ырлажы бербес болгай. Дөртен чылдарның эгезинде чогаалчы Степан Сарыг-оолдуң мындыг одуруглары шүлүү көстүп келген:

Элегеске аян туткан
Эткир үнүг тракторну
Экономга кадожаан
Эрес кежээ Чавыдакты.
Шары буга кожуп алгаш,
ЧТЗ-ге канчап деңнээр,
Чалгаа шүшпең кижилерни
Чавыданка канчап деңнээр.
Шойдан кутkан ЧТЗ-ге
Ширик хөрзүн чымчак-ла ийин.
Чолаачызы Чавыдакка
Чижек-норма чиик-ле ийин.

Оон соонда ол шуут-ла чон аразынга нептереңгей ыры болу берген. Ол ырының маадыры солун болгаш чаагай чолдуг кижилерниң бирээзи.

Дайын чылдарында «Элегес» күрэкономунга Кызылдың өөредилге черлериниң сургуулдары изиг чайдан эгелээш, күзүн орай хар чагыже чедир шефтеп ажылдаар турдувус. Ынчан «ЧТЗ» деп тракторга ажылдап турган кончуг аныяк эр Чавыдакка эң баштай ужуражып, таныжып каным сагыш-сеткилден уттундурбаан. Дыка орай будум булчудур базыпкаш, ховудан турлагже мөлдүккалдык шөшпүртүп кел чорумда тракторунга олуртупкаш, мени ол эккелген. Оон бээр-ле ооң-биле аажок таныжа берген бис. Ужурашкан санында чугаа узун болгаш солун болгулаар.

I.

— Кижиниң чурттап эрткен амыдыралы база-ла төөгү дег боор чүве-дир ийин,— дээш, ол чугаазын эгелээр. Чавыдак билип кээрге ада-иези Чөөн-Хемчиктиң Ишкинге чурттап чораан, он ажыг ажы-төлдүг, аажок ядыы-түреңги улус болган. 13 хар чедип чорда ооң ачазы: «Ээр дергизинден туттунуптар, шору эр апарган кижи-дир сен оглум, амыдыралдан хайдынып, өске аалдарның хоюндан кадарза эки эвес-пе» деп сүмелээн.

— Кымның аалынга баар мен.

— Чындыр чалаңның өөнге баргай-ла — деп, харыы ындыг болган.

«Эки-багай, кандыг-даа болза, төрүттүнгеш, өскен «уязындан» өскээр кижи кайнаар баар боор» деп бодааш, ооң хөрээнче соок дош супкан чүве дег кезек ыыт чок олурган.

— Ол чалаң моол бижикке кончуг кижи дээн ийин оглум. Ооң аалынга хой кадарбышаан, ону-даа өөренгей сен, кижиге ном-на херек болгай — деп, ооң авазы барык-ла ону сургай аарак чугаалаан. Ол дыка үр ыыт чок олурган. Ынчанмыже, «а-адыр-ам, ада-иениң сүмези шын-даа чүве эвеспе оң» деп бодааш, ол адактың сөөлүнде:

— Че, ол аалга мени чедиринер—дээн. Ооң соонда Чавыдак Чындыр чалаңның хоюн кадарар, тараазын соктаар, аар ажылын кылыр хөлечин апарган. Ынчан Тывага революция өскээш, элээн каш чылдар болу берген болгаш бай чалаң кижилер хөлечиктерин кайы хамаан чок эттеп, сога бербес турган. Ынчалзажок ажыл аажок даржыктыг, эртенги дан хаязындан дүне орайга чедир үргүлчүлээр кончуг аар турган.

1929 чылдың күскээр чайы. Элээди оолдуң амыдыралынга бир чугула болуушкун болган. Бир хүн хой кадарып чоруурга Ишкинниң суму тергиилекчизи аңаа чедип келген. «Чүү болу бержик ирги?» деп бодааш, Чавыдак элээн коргуп, сести берген. Ол ооң мырынай чанынга чортуп келгеш:

— Сени Чадаанадан чыылган черинден кел дээндир оол, ында сургуул черинге барып эртем сокп өөренир апаар кижи-дир сен—дээн.

Ам-на аар-берге хөлечик амыдыралдан адырлырым бо-дур деп бодааш, Чавыдактың сагыш-сеткили аажок өөрээн. Кадарган хоюн Чындырның бодунга хүлээдип берипкеш, Хемчикти кежиртип алгаш, ол Чадаана-кайы сен дээш базыпкан.

Чадаанага келирге чыызаан бажыңы, хүрээниң дуганнары, ламалар чурттаар ыяш-даа, кидис-даа элээн каш өглер хем кыдыынга дистинчи берген тургулаар болган. Оларның чоогунга сургуулдарның өөренир чаңгыс борбак бажыңы, чурттаар өглери тургулаан.

Хертек Даржаа, Оюн Шаравии болгаш даг алтайындан келген Алмаханов ышкаш Чавыдакты болгаш ооң өөрүн баштай эртемге өөреткен башкыларының дугайын ол кезээде чаагай сеткил-биле бодап чоруур. Баштайгы чылда оларга моол бижик, сан-бодалга, улус төре кичээли, түмен бойдус дээн ышкаш чүүлдерни башкылары өөредип турган. 1930 чылдан эгелеп Тыва бижикти база өөрени бергеннер.

— Тыва бижикти аажок сундулуг, дүрген өөренип алгаш, баштай үнген солунну, номнарны номчааш, караңгы бүдүүлүк чораан кижиниң караа ажыттынып, чырык херелче чүткүп олурган чүве дег апаар чүве чораан — деп, Кара-оол Сандакович Чавыдак ам сактып чугаалап олурар. Ынчан дөрт класс доосканнар улуг эртем-сургуулдуг кижилер дег болуп турган. Тускай ужуктуг бижик чаа-ла чогааттынгаш, хөгжүп эгелеп орган оранга ооң ындыг болуру-даа чөп.

Өөредилгениң чылдары бодунуң аайы-биле эртип, школаны ол доозар деп турда, Даржаа башкызы бир-ле катап ону кел дээн.

— Сургуул дооскаш чүнү канчаар бодалдыг сен Чавыдак?

— Кызылче уламчылап өөренирин күзеп тур мен —деп, ол харыылаан.

— Сээн күзелиң база эки-дир. Ынчалзажок көдээ сумуларда бүдүүлүк хөй араттарга бижик башкылаар кижилер херек апарган. Ынчангаш сени Ишкинче чорудар бодап тур бис — деп башкызы ынчаар тайылбырлаан.

— Аңаа кол херегләэр номуң бо эвеспе — дээш, 1930 чылдың чазынында Москвага хевилеп парлаан «Үжүглелди» аңаа тутсуп берген...

Аныяк культармейжи, арэвечи Чавыдак «Үжүглел» база саазын, карандаш ораатан кызыл аадаңын оорга зынга астып алгаш, кадыр-кашпал Ишкинниң тайга-даскылында аалдарны эргип, иезип, ооң арат чонун бижикке өөредир дээш амыр-шөлээн чок-ла ажылдаан.

Кол берге чүве «Үжүглеллерниң», саазын, карандаштың чедишпези. Ынчалзажок чоннуң чаа бижик өөренир дээш шапкын хем дег чүткүлүн чүү-даа доктаадып шыдаваан. Саазын, карандаш, кыдырааш чок черлерге пөштен бичии самбыражылгаштар кылгаш, оларны баштай үстээш, хүл-биле чаггаш, ону саазын орнунга ажыглап, карандаш дег сүвүртүп каан дээшкин ыяштар-биле оларга үжүктерни, кожуп каан сөстерни бижиир турган.

Бир чыл эрткенде кижилерниң дыка хөйү номчуп, бижип турар апарган. Албан бижиинге ат салыр дээнде биеэки ышкаш улуг эргээн кара бегеге баскаш таңмаландыр базып турар кижилер чок апарган. К. С. Чавыдак улусту бижикке өөредириниден аңгыда, ол үедеги «Шын» солунну арбаннарның, аал бөлүктүң арат чонунга, ажы-төлүнге могаг чокка номчуп бээр, чаа амыдыралдың ёзулуг суртаалчыларының бирээзи болу берген...

(Уламчылыг).

С. ШОЙГУ.

Кожа-хелбээ Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймааның артистери чылдың-на бистиң республикага аалдап кээп, солун программалыг концерттерни көргүзүп, уран чүүлге арга-дуржулгазын солчуп турарлар. Чоокта чаа оларның оюнун найысылал Кызылдың болгаш республиканың ажыл-ишчилери сонуургап көргеннер.

ЧУРУКТА: МАР-ның Убса-Нур аймааның хөгжүм-шии театрының ыраажызы Адар-Сүрэнниң «Билген болза» деп ырны күүседип турары.

Чаа кино

КОЛ РОЛЬДА

Найысылалдың болгаш республиканың экраннарында «Ленфильм» киностудиязының үндүргени «Чекпе изи» деп өңнүг, чаа, уран-чечен кинофильм үнүп эгелээн. Ону сураглыг чогаалчы Юрий Рытхэунуң чогаалын ёзугаар тургускан. Ук кинонуң режиссёру Г. Кропачёв болгаш кол оператору В. Миронов. Кол-кол рольдарда артистер Р. Тажибаев, Ю. Хван, Н. Өлзей-оол, М. Степанова, Н. Хантурин, Б. Кыдыкеева, Д. Сангажыкова, О. Ензак болгаш өскелер-даа ойнап турарлар.

Кинода болуушкун бо хүннерде Чукоткада боор турар. Хамык болуушкуннар этнограф-эртемден аныяк эрниң төрээн черинге чедип кээри-биле холбашкан. Ооң бурунгу кижилер-биле чугаалажып, ховар эртине—аас чогаалын чыып, дөргүл-төрелдериниң чорулдээлеринге кирип турарын болгаш чалыы ынакшылдың күштүүн фильмде тоожуп турар.

«Чекпе изи» деп чаа кинону найысылалга көргүзүп эгелээн хүнде, «Найырал» кинотеатрының дирекциязы ында ойнап турар тыва артистер-биле көрүкчүлерниң ужуражылгазын организастаан. Ужуражылганы журналист В. Локонов ажыткаш, кол рольда ойнап турар — РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Оскеевич Өлзей-оолга сөс берген. Ол Онно дээр чукот аңчы ирейниң ролюнга канчаар ойнааның болгаш кино тырттырарының нарын, бергезин чугаалавышаан, доптчу сөзүн мынчаар дооскан:

— Сөөлгү үеде Тыва театрның артистерин чурттуң киностудиялары сонуургап, оларны чаа кинолоржке чалап турары өөрүнчүг. Бо залда безин элээн хөй кино артистери олуржуп турарын эскерип көрүңер. Оларга — РСФСР-ниң улустуң артистери Максим база Кара-кыс Мунзуктар, бо-ла кинода Коляна дээр кадайның ролюн ойнап турар — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Окан Ензак оларны хамаарыштырып болур. Чоокта чаа база-ла «Ленфильмниң» кылып турары «Сөөлгү аңнаашкын» деп кинога тыва театрның 11 артистери киржип чораанын билир бис. Бо чорук чүгле өөрүнчүг эвес, а артист кижини улам хей-аът киирип кээрдир.

Экранда үнүп эгелээн «Чекпе изи» деп чаа уран-чечен, өңнүг кинону көрүп, чаңгыс чер чурттугларывыстың оюнунга хамаарыштыр санал-оналды бээри ында ойнап турар эш-өөрге күзенчиг болуру чугаа чок.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ ЧҮҮ БОЛУРУЛ

◆ Республиканың хөгжүм-шии театрынга С. Артомоновтуң «Ак бөрүнүң бөрзектери» деп шиизи бөгүн 16,19 шактарда, даарта 10 шакта болур. Г. Боровиктиң «Чиля—мээн чөвуланым» деп шиизи май 27-де 19 шакта эгелээр.

Воскресеньеде, 13 шакта, культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга «Кызыгаар шериглериниң кайгамчыктыг оруу» деп темалыг ужуражылга болур. Аңаа дайынчы кызыгааржылар киржир.

◆ Парктың шаңналы дээш оолдарның болгаш уругларның аразынга чиик атлетика маргылдаазы бөгүн 12 шакта эгелээр. Хоорайның күш-культура коллективтериниң аразынга баскетбол маргылдаазы парктың спорт шөлдеринге бөгүн 15 шакта, даарта 10 шакта болур. Майның 16—17 хүннеринде «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш волейбол маргылдаазы 10 шактан эгелеп болгулаар.

◆ Күш-культура коллективтериниң аразында футбол маргылдаазы хоорайның кубогу дээш субботада 17 шакта, воскресеньеде база 17 шакта эгелээр. Болур чери—«Хүреш» стадиону.

ВЛКСМ хоорkomунуң шаңналы дээш стол теннизиниң маргылдаазы даарта 10 шакта эгелээр.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Күш-ажылчы маадырлыг чорук магистралында

ТӨӨГҮНҮҢ АРЫННАРЫ

Байкал-Амур магистралының төөгүзүнүң арыннары БАМ тудугжуларының боттарының тырттырган фото-чуруктарындан тодаргай көстүп турар. Бызаңчылар болгаш эптекчилер, чолаачылар болгаш бульдозеристер фото-чурук тырттырар студияда каттышкан болгаш тудугнуң чыл демдеглелин хүнүң чорудуп турар. БАМ-ның чөөн талакы участогунда Сулук суурунуң Комсомолчу алдар музейиниң делгиир чүүлдери оларның чурук ажылдары-биле долдунган.

Чүс-чүс чуруктар чыгдынган альбомну тайга станцияның фото-чуруу ажыткан. Ында: «Маңаа Сулук турар ужурлуг. 1977 чылдың август» деп бижиглел бар. Дараазындагы чуруктарда — Майгыннардан бүткен хоорайжыгаш, түр суурнуң баштайгы ыяш бажыңнары, Майның баштайгы чыскаалы, тудуг маадырларының портреттери. Үр эвес үе эрткенде-ле фотоаппарат сан-дорт шуушкан ак даш бажыңнарны, чаа шөйдүнген оруктап маңнап бар чоруур поездини тырттырган. Ол чуруктарның адаанга тайылбыр кылдыр: «Сулук туттунган!» деп бижип каап болур турган ийик.

Ю. ЗУБЦОВ.

БОЙДУСКА ХАНДЫКШЫЛ

Чара суурда ажыттынган музейге делгиир болур чүүлдерни тус черниң шинчээчилери бойдуска ынакшыл-биле чыгган. Ында — Соңгу Забайкальениң үнүш аймааның бүгү-ле байлактары. Стендилерниң бирээзинде камгаладыг он кезек черни тускайлаан Чара оргулаажының карта-чуруун аскан. Тускай эртемниглерниң чугаалап турары-биле алырга бо девискээрлерниң үнүш аймаа хумагалалга негелделиг. Чижээ, бир эвес чааттарны холзедип, аңаа хол дээптер болза, олар хөй чүс чылдар эрткен соонда харын катап тургустунуп келир, өрт соонда ол черде тайга-дагларга пөш кажан-даа турбас кылдыр чиде бээр.

Чара музейиниң ажылдакчылары — туттунуп орар магистральдың бүгү участоктарының доктаамал аалчылары. Олар ийи сорулгалыг чоруп турарлар: соңгу талакы чер-чурттуң чараш бүдүжүн кижилерге көргүзер болгаш үнүштерни-даа, дириг амытаннар аймаан-даа хумагалыг, ажыл-агыйжы ёзу-биле көөрүн оларга сагындырар.

Л. ФАДЕЕВ.
СЭТА-ның корр.

Чара,
Чита область.

Аяк шайны
Артап ора...

ЧЕЧЕКТЕЛИ БЕРГЕН

Батуминиң ботаника садында кызыл чечектерлиг чадаң ыяш үнүштер чечектели берген. Тейлерниң чалым хаяларлыг ийлери чиdig кызыл, өкпең, ак чечектерден бүткен хевис-биле шыптына берген.

Хөлегелиг сессерликтер чүс ажыг гектар шөлде чаттылып чоруткан. Делегейниң климат талазы-биле он бир янзы зоналарындан алдынган ыяштар болгаш чадаң үнүштер ында өзүп турар. Ниитизи-биле үнүштерниң алды муң чыгам хевирлерин чыгган. Магнолия дээр чечектерниң өзүп турар участоктарында майның бо хүннеринде кижи магадап ханмас чүүл-бүрү өңнер көстүп келген. Ооң кайгамчык улуг ак чечектери күске чедир оңмас.

Батуминиң ботаника сады—янзы-бүрү үнүштерниң чүгле эң байлак чыылдазының чери эвес, харын эртем-шинчилел төвү болгаш үнүштер өстүрер чердир. Субтропиктиг культуралар—тунг, фейхоа, хин ыяш оортан колхозтарның үнүштер өстүрер черлеринче нептерер чоруп турар.

(СЭТА).

Грузин ССР.

АГААРДАН ШТУРМНААН

Даалганы тода болгаш билдилиг күүседкени дээш МИ-8 деп вертолёттуң командири Н. Молинге база ооң экипажынга Сургуттуң каттышкан авиаотряды өөрүп четтиргенин илереткен.

Эрте эгелээн час, Тюменьниң соңгу чүгүнде тайгалардан дажып үерлээн хемнер Локостуң байлак черинде ажылдап турар нефтижилерни берге байдалга таваарыштырган. Бир эвес ооң өске объектилер болза, сугнуң сыгаарын манап болур турган, электри дамчыдар шугумнуң тудуунга ажылдаарын соксадыры өрүмнээр ажылдарның темпизин деңдии оожумнадыр апаар болган.

Тудугжуларга авиаторлар дузалаан. Чер кырының техниказы четпес черлерни агаардан штурмнаар деп шиитпирлээннер.

Н. Молинге командылаткан вертолёттуң экипажы чээрби улуг чагыларны туружунга ведергей эки бижыглаан. Электри дамчыдар ол шугум ам ажыглалда кирген.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Сургут,
Тюмень область.

МАЙ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—**«Үе».** Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05—**«АБВГД-ейка».** 11.35—**«Силерге, аданелер».** 12.05—Л. Сидельников. Оркестрлиг фортепианого концерт. 12.25—Киноэпопея: **«Ада-чурттуң Улуг дайыны».** 6-гы фильм.—**«Арктикага дайын».** 13.15—**«Музейлерде болгаш делгелге залдарында».** Лувр. 13.35—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 14.15—**«Эки барааннарны хөйнү».** 14.45—**«Ону шыдаар силер».** 15.30—**«Спортлото» тиражы.** 15.45—**«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлалдыг программа. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова чорудар. 16.30—**Бөгүн делегейде.** 16.45—Уругларга фильм. **«Колумб» корабльден юнга».** Уран-чечен фильм. 18.00—**«Дем каттыштырылгазы».** Тележурнал. 18.40—**«Билдиигир-даа бол элдептиг».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 19.40—**«Челээш».** Улус чогаадылгазының телепрограммазының үшкү делегей фестивалы. Ирландия. 20.15—**«9-ку студия».** Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. С. Зорин чорудар. 21.15—**«Төп телевидениениң экранында эң баштай».** **«Сапыктыг диис».** Мультфильм. 22.30—**«Үе».** Информастыг программа. 23.05—Останкинонуң концерт студиязынга шоодуг кежээзи. 00.30—01.20—**«Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери».** Төнгенде—медээлер.

ШООДУГЛАР

ХОМУДАВААН МЕН

Бажыңывыс септелгезин дооскаш, кладовка иштин эңмелеп-сekseleп кирипкен бис. Кадай аас-биле айтыышкын бээр, мен хол-биле тудуп кылыр мындыг улус-ла болгай бис. Кижи албас, ыт чивес бок дээрге эңмежок, оларны бир аай кылдыр бөле каггаш, херектиг апаарларын башкара салып каан мен. Чаала доозуп алырым билек кадайым ийи картон хааржак тудуп алган бо базып келди:

— Садыгжыдан дилеп алдым. Херек чок дээн чүвелерни боларга суккаш, суур артында кызыл харааган аразынче октавыт — деп бо.

Бүдүү иштимде шала чалгаараарым кончуг-даа болза кадай-биле сөс каржыр хоңнуум чок болган: бокту ийи хааржакка долдур дыгып алгаш олурумда кадайым бажындан шпагат дээр хендир тудуп алган үнүп келгеш:

— Моон-биле так кылдыр шарып ал!— дээн. Далаш чок олургаш, тударда эптиг, көөрге шевергин кылдыр шарып алгаш, ийи башка туткаш, дашкаар базып үнүпкен мен. Херим аксындан үнүп олурумда бажам болур Дарымажык бо уткуштур келди. Аалчы келгенде канчап бок кодуруп алгаш бар чыдар боор, хааржактарымны катап кииреринден халаажыраш, хаалга чанында сандай кырынга салып кааш, дедир кирип келдим. Кадайым честезин көрүп кааш, паш-сава кырында барган. Ийи бажашкы чоокта көрүшпээн болгаш чугаа-соодувус шуут үзүлбестээн, кежээ эрткенин эскербээн бис.

Эртен ажылче баар дээш херим аксындан үнүп келгеш, дүүнгү богум сактып каапкан мен. Хааржактарым салып каан черимде чок болган. Кадайымдан айтырарымга база билбес. Айдың дүне чимзениш чораан оор кижи колдуктапкаш чоруй-ла барганы ол боор оң. Чүвениң шыны херек: сеткилим хензиг-даа хомудаваан, оларны кызып кылайып чорааш апарган кижи чазыпкаш, мээң дөртен ийи дугаарлыг майтак сапыктарым баштаан бокту көргеш та канчалды ыйнаан...

ИЙИ ДИПЛОМ

— Мен шыдай-дыр! Шыны-даа кээрге бистиң суурда мээң-биле быражыр эртемниг кижи чок. Ийи дипломнуг, ийи ромбиктиг кижи кымыл? Мендир мен. Көрүңер даан бо. Беш булуңнуг ромбикта техникум дооскаш алдым, дөрт булуңнууп институт дооскаш алдым. Ийи дугаар диплом алганымның доюн кылып, төрелдеп, таныштарым кезип базып турарым бо-дур! Мээң өөрүшкүм үлежир дээн кижилер меңээ куткаш сунуп турзун. Эртемде чазаглыг оруж чок дээрзин билир болгай силер... Хевек-оолдуң хеймер оглу Чыргалдыр мен. Меңээ чоргаарлаңып чоруңар, чаңгыс чер чурттугларым...

Бажының дыдыраш кара дүктери хаваанче баткаш, карактарын дуй ап келген күдер мага-боттуг кара эр тендире берип каап, эрткен-дүшкен улустарже чугааланып турган.

Чыргалдың ийи дипломнуу шын. Чеди уругнуң эң хеймери база шын. Ол бир катап улус чыылган черге долгай дылы-биле чулчуруп турда ырак төрели болур Сандык ирей таваржып келген:

— Сургуул дооскаш келгенден бээр ай-даа ажа берди ышкаш, ам чежеге чедир мынчап элеңейниң кээр сен?— деп айтырган.

— Та, билбес мен.

— Арагага, таакпыга база институтка өөренип алганың ол чүве бе?

— Чок, чок. Арагага ачам өөреткен, таакпыга даайым өөреткен. Авазының, ачазының ийи дипломнуг эрге чассыг хеймер оглу-дур, канчап канчаар силер, хей чүве-дир!

Чыргал ам-даа суурда ол-ла хевээр баспышаан. Ийи ромбиктиң кайызы-даа чок: чамдык улус арагага садып ижипкен дээр, өскелери ужуп туруп чораш чидирип алган диңжир. Ооң кайызы-даа шын боор болур.

ОРАЙ КҮЗҮН

Бистиң суурнуң почтачызы Бичелдей хоорай кирип чоруткаш, бир хонгаш келген. Аңаа баргаш баштай магазиннер кезип кезек халааш ооң соонда парикмахерскаяга чеде берген. Залчегде улус эңмежок болган. Көк платьелиг кадай кыстың соонга ээлеп алгаш, стол кырында чыткан эрги журналдар улуг каралап, олурган улустуң чугааларының ужу-кыдыын дыңнап каап олурда шак талыя берген.

Чем чиири-даа уттундурган, чанар автобус-даа Бичелдей чокка чоруй барган. Ынчалза-даа чораан чорук чогаан: баштың дүгүн ымыраа хонгаш тайып турар кылдыр лактап тургаш кылып берген. Парикмахерскаядан үнүп олура көрүнчүк мурнунга элээн үр бодун боду топтап көрген: кино артизинден дудак чок хире кылдыр көстүр болган. Мурнунда бажынга чораан аржылын сумказының иштинге суп алган — ам ооң херээ чок: эрткен-дүшкен улус баштың дүгүн чарашсынып, сонуургап көөр болгай.

Бажыңынга чанып келгеш, баштайгы дүне олура удуп хонган: чыдар болза хайыраан чараш баш дүгү ыймаштаалып үрелип каар. Кара доңдак кидин түлүк дужуп келген турган. Бичелдей эртен эртези кончуг солуннар, журналдарын алгаш, кудумчулар кезип базып чорупкан. Баш дүгү ол хире чараш турда сагыш-сеткил дээрге шуут хайныгар чүве турбайн канчаар. Бичелдей мурнунда солуннарны чүгле почта хааржаанга суп каар турган болза ам чамдык бажыңнарже херек кылып кирип, ээлеринге тутсуп берип чораан. Уругнуң бажын эскерип кааш чарашсынган улустарга ол ведергей амырап, а эскербээн улустарга бүдүү иштинде хорадай бээр турган.

Ийи хонганда Бичелдейниң эъди изип аараан. Эмчи шинчип көргеш, доңган-дыр дээш эмнер бижип берген. Оларны ижип чыда баштың дашты чеже-даа чараш болгаш иштин чедир ажыддавас болза болбаан чүве эвеспе моң деп бир-ле дугаарында бодап чыткан.

В. МОНГУШ.

Тывавыстың делгемнеринде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14, ой-ойде 20—25 метр чедер. Агаарның температуразы 14—19, чамдык районнарга 5—10 градус чылыг болур.

Кызылга дымыралыр чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 20—25 метр чедер. Агаар дүне 4—6, хүндүс 14—16 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

МАЙ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Инкассаторнуң сумказы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Төнмээн ыр» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Биче оглунуң кудумчуву» 12.30, «Ядараңгайлар» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Виринея» 13.10, 15.00, 17.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчуву, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаяда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16555. Чагыг 1025.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуву, бажың № 1). ТС—00529.